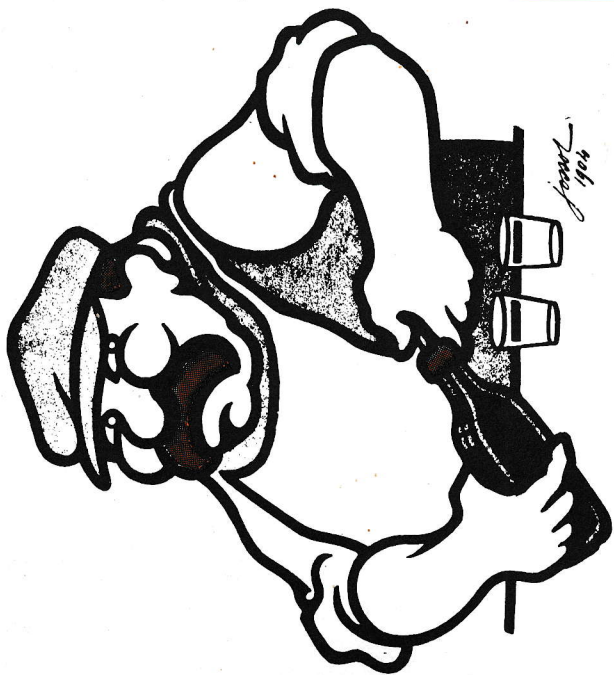

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 4 1985. PRIS 30 KR

- Henri-Gustave Jossot
- Meurling om primitivism
och livsdyrkan
- Abel och Galois
- Toalyrik
- Om norsk
emigrantlitteratur

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Adress: Hornsgatan 170, 2 tr.
117 28 Stockholm

Telefon: 08 - 19 13 58
Mottagning: måndagar 18 — 20
Postgiro: 35 60 72 — 9
Bankgiro: 324 — 1262
Prenumeration 125:-/4 nr
Stödprenumerat: 150:-/4 nr
Medlemskap: 100:-
Årsavgift: 100:-

Förr och Nu ägs av föreningen med
samma namn.
Föreningens paroller är:
• FÖR EN FOLKETS KULTUR
• FÖR EN FOLKETS HISTORIA
• FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-
OCH TRYCKFRIHET
• ANTIIMPERIALISM

FÖRR OCH NU begär inte pengar av stat eller kommun. Våra inkomster kommer från medlemmar och andra läsare; medlemsavgifter, gåvor och prenumerationer. Vi i FÖRR OCH NU utför själva ett frivilligt föreningsarbete ända från redaktion till distribution. Detta visar att det frivilliga bildningsarbetet och den gamla folkrörelsetraditionen fortfarande är en demokratisk möjlighet. Man kan stå på egna ben!

Om Du tycker att tidningen är bra och om Du vill att den skall fortsätta att utvecklas ge då gärna en gåva men helst en eller fler prenumerationer!

Om Du bor i Stockholmstrakten ring oss då måndagar 18 — 20 och kom sedan upp för att delta i arbetet. Det finns mycket att göra.

Styrelsen

Styrelse:
Gun Kessle, ordförande
Ulla-Britt Antman, ansv. utg.
Anette Sandström, kassör
Jan-Olof Erlandsson
Tomy Gustavsson
Gunilla Karlsson
Per-Olov Käll
Anne Lidén
Mats Miljand
Margareta Zetterström
Håkan Ågren
Ann-Katrin Lennartsson
Kerstin Nordfors
Kent Begler

Innehåll

Per-Olov Käll. Ledare	4
Bjarne Moelv. Projekt Toa-Lyrrik	5
Per Meurling. Primitivism och livsdyrkan	9
Jan Myrdal. Det tredskande fostret Henri-Gustave Jossot 1866-1951	32
Mats Parner. Abel och Galois	48
Svante Svensson. Om betydelsen av symmetrin	54
Odd S. Lovoll. Gamlelandets söner	55
Bokanmälningar	65

Omslag Jossot, Le Foetus recalitrant, Tunis 1939

Baksidan. L'Assiette au Beurre nr 163 (1904) Jag tror på allmänna rösträtten

Många människor känner med rätta djup oro över den som alltmer hotfull framträdande miljöförstöringen. Vi nås snart sagt dagligen av nya oroväckande rapporter. Nu senast har vi fått höra att Skånes vackra bokskogar har drabbats av svårartad försurning. Uppmätt pH har på sina håll sjunkit från det som normalt ansedda 5,5 till 3 (vilket säger att marken är ungefär 300 gånger surare än den borde vara!). Redan har många träd dött eller skadats.

I Västyskland — och med säkerhet i ännu högre grad i öststater som Tjeckoslovakien och DDR — är situationen vad gäller skogen sedan länge katastrofal. Listan över katastrofer kan som bekant göras lång.

I och för sig görs en hel del miljövårdande insatser. Nya normer och lagar antas och olika överenskomelser ingås och man uppnår vissa framgångar. Så tacks tex utsläppen av freon-gaser — vilka man miss-tänkte kunde skada det livsnödvändiga ozonskiktet i atmosfären — ha minskat. Fler exempel finns. Det ser ut som vi kommer att få blyfri bensin, vilket är utmärkt under förutsättning att man inte kompenserar bortfallet med andra giftiga ämnen.

Miljöproblemen är i och för sig invecklade. Och då inte blott ur vetenskaplig och teknisk synvinkel, utan också socialt och ekonomiskt. Många intressen tycks befinna sig på kollisionskurs. Olika grupper drar olika slutsatser.

I denna situation är det inte så märkligt att en del människor, såväl inom som utanför etablissemangen, drar slutsatsen att det är industrialismen och välfärdssamhället som sådana, vilka är roten till det onda. Att det är själva den tekniska utvecklingen i förening med den ekonomiska tillväxten, som driver fram miljöförstöringen. Är detta riktigt?

Sant är att industrialismen historiskt sett varit oerhört skitig. Västlandet har köpts

till oerhörda kostnader — inte blott i miljö-hänseende! Till viss del torde väl dessa kostnader ha varit historiskt oundvikliga. Men säkert har också den giriga kortsy-nheten haft sina fingrar med i spelet. Och det bör kanske poängteras att även fattigdom tenderar att ge upphov till miljöförstöring, det ser vi tragiska exempel på.

Samtidigt tyder det mesta på att de pro-duktionstekniska och biologiska kunskaperna idag är sådana, att allvarliga miljöef-fekter egentligen är onödiga. Det är inte »utvecklingen» som dödar skogen. Det är en föråldrad produktionsapparat och överdriven användning av fossila bränslen, dvs olja och kol, istället för mer tidsenliga me-toder såsom kärnkraft, vindkraft osv.

I själva verket är kunskaperna i teknik, produktion mm numera så pass omfattande att Internationelens ord om lycka åt alla är en realiserbar paroll. Möjligheterna till korsbefrukning mellan olika vetenskaper och tekniker tycks också outtömliga. I det franska kärnkraftverket i Pierrelatte i Rheng-dalen har man byggt en försöksanläggning med drivhus och fiskbassänger. I bassän-gerna odlar man bla vattenhyacinter och anläggningen drivs med överskottsvärmen från reaktorns kylvatten. Föroreningarna från fiskodlingen renas av vattenväxterna, vilka i sin tur kan skördas och användas för framställning av biogas.

Jag tror att det är fel att göra miljöfrå-gorna till alltför mycket en fråga om »livs-sällan kunnat enas. Som socialist kan man också ha sina tvivel på det kapitalistiska systemets förmåga att komma tillrätta med miljöproblemet, men den frågan torde för ögonblicket vara underordnad. Även de kapitalister, som finner det oförmåligt av mänskligheten att säga av den gren den sit-ter på, bör ju vara intresserade.

Per-Olov Käll

Projekt Toa-Lyrik

av Bjarne Moelv

□ Vid publicistklubbens soaré i Berns Salonger presenterade Stats-Auktoriserade Poeten (SAP) Alvar Jämmerdal idén om ett nytt massmedium för kulturdistribution.

Jämmerdal väjdade samtidigt till landets publicister om stöd för sitt projekt.

Redaktör Bjarne Moelv, Eskilstuna, har gjort ett sammandrag av Jämmerdals uppmärksammade anförande.

Det finns inga som helst skäl att underblåsa den traditionella motsättningen mellan journalistens rapporter från en yttre verklighet och lyrikens upptäcktsfärder i våra inre, okända landskap.

Tvårt om! Här och nu gäller det att värna ett gemensamt kulturarv, ett arv som idag hotas från flera håll.

Det är säkert bekant för er alla hur allemansrätten — vår närmast unika rätt att röra oss fritt i naturen och njuta dess smultronställen — hur denna allemansrätt på ett avgörande sätt bidragit till att utveckla vår specifika nordiska naturlyrik.

I naturens sköte söker och finner nord-bon sin plats i det stora kretsloppet. Tan-ken dröjer i vördnad inför människolivets sanna bestämelse.

Men nu urholkas allemansrätten gradvis genom det kommersiella utnyttjandet av naturresurserna — kraftbolagens, skogs-in-dustrins och fritidsexploaterarnas rovdrift, beslöjad av konsumtionssamhällets mark-nadsföringsknep, inte minst via reklamen.

Ärligen drabbas varje svenskt hushåll av ungefär tio kilo direktreklam i brevlådan. Totalt inemot 40 miljoner kilo reklamtryck som är efter år sprids över landet och bidrar till en allmän förflockning, ja ett förtin-gli-

gande av våra liv. Hanteringen kostar dessutom ca 500 000 träd, eller nära 13 kvadratkilometer skog, vid framställningen av papper för ändamålet. En kombinerad inre och yttre miljöförstöring av närmast ofattbara mått!

Vi tänker kanske inte så ofta på att denna naturskövling faktiskt krymper inte bara allemansrätten utan också nationalallryken och därmed allas vårt språk. Lyriken, språkets mylla, blir magrare. Det kulturella arket hotas. Vår frihet, ja *våra liv* krymper. Något måste göras — och göras snabbt!

Samtidigt som den kommersiella, för var och en uppenbara skövlingen pågår, förstor var och en av oss årligen, utan att ägna saken en tanke, statistiskt sett ungefär fem kilo otruckyt papper — just i de speciellt avpassade, ändamålsenligt utrustade lokaler där ett helt oslagbart men hittills tyvärr outnyttjat medium för folkbildning finns inom räckhåll. Ett medium som bygger på en sedan årtusenden beprövad metod för masskommunikation.

Fem kilo papper per medborgare och år — det innebär totalt fyrtio miljoner kilo om året, eller exakt lika mycket papper som går åt för reklamtryck.

Det är lätt att inse vilket utomordentligt vapen för motpropaganda vi här tanklöst avhänder oss. Nu är det hög tid att börja använda denna dolda resurs i kulturkampen!

Antikens ojämförligt vanligaste skrivmaterial var, som ni alla vet, papyrerna. De samlufördes i rullar om upp till fyrtio meters längd och användes för att dokumentera vardagens händelser och överenskomelser — i brev, kontrakt, räkningar. Men också för rent litterära framställningar, tex Herondas dikter från 250 fKr, med deras ofta drastiska ögonblicksbilder ur tidens stadsliv.

I vår egen tid finns motsvarigheten till antikens papyrer, tillgänglig för allt folket på offentlig plats och i privatbostäder — men oförklarligt nog totalt förbisedd som medium för massspridning av lyrik till folket.

Jag talar naturligtvis om toalettpappersrullen med dess oftast dubbla, oblekta papper i längder om ungefär 40 meter — precis som papyrerna!

Att sprida vår nationalallryk till folket via toapapper och så värna vårt gemensamma, nu hotade kulturarv. I förstone låter det som en lättköpt satirisk betraktelse över folkhemmets kulturpolitik.

Men verkligheten är, nästan, lika underbar som dikten. Tillsammans är dikt och verklighet den oslagbara kombinationen i kampen för nationalallrykens överlevnad.

En ny och ljusare framtid öppnar sig i kraftfältet mellan motsatserna.

Katrinefors Bruk svarar tillsammans med Edet och Modo för 80 procent av toalettpappersproduktionen i vårt land.

Brukets marknadsavdelning finner Projekt Toa-Lyrik högtintressant. Man är beredd att ta upp diskussioner om konkret samarbete ifall upphovsfrågorna och vissa trycktekniska problem kan bemästras.

För att trycka löpande text på toalettpappersrulle skulle krävas en press med fyrtio meters omkrets hos valse. Detta är teoretiskt möjligt men knappast praktiskt genomförbart.

Den tekniska frågan visar sig kunna lösas redan vid ett kort samtal med Ingenjörsvetenskapsakademiens expertis på tryckmetoder. Den nya bläckstråletekniken är närmast skräddarsydd för Projekt Toa-Lyrik. Med denna teknik kommer man ifrån alla problem med valdimension och får på köpet exakt anpassning av stilgrad till pappersbredd, när bästa möjliga läsbarhet.

Men bläckstråletekniken är betydligt dyrare än konventionell tryckteknik. Följaktligen krävs såväl statligt stöd som privata sponsorer.

Hos Statens Kulturråd visar man synnerligen stort intresse för Projekt Toa-Lyrik. Det ligger ju också helt i linje med rådets intentioner att stödja människornas aktiva medverkan i den kulturella skapelseprocessen.

Byråsekreterare Elisabeth Wickman säger: »Projektet förefaller seriöst och är väl

Alvar Jämnerdal; från framträdandet på Berns inför de stora publicisterna...

Foto: Sören Lindell

vårt att titta närmare på, så snart vi fått en lite mer utförlig idémässig och teknisk beskrivning.»

Också det privata näringslivet ställer sig positivt till det nya mediet för kulturdistribution.

Teknologie doktor Hans Werthén vill dock föra in reklaminslag i sammanhanget. »Korta, slagkraftiga slogan mellan dikterna — för vår del exempelvis ELEKTROLUX TAR UPP ALLT SKIT!», säger han innan han formellt men vänligt hänvisar till Industriförbundets marknadsavdelning.

Där blir pol mag Göran Lagerholm i det närmaste entusiastisk: »Mycket originellt och roligt! Utveckla idén och ta kontakt med i första hand pappersbruken! Vi tittar gärna närmare på möjligheterna att koppla saken till en reklamdrive — helst i samband med något slags tävlingsinslag för konsumentensidan!»

Nationaltryck. Reklam. Spel och dubbel. Blandekonomiska AB Tipstjänst borde kunna ha något att säga.

»Vi kan dra igång ett folklotteri med olika nummerserier på toarullarnas innerhylsor av papp, de sk bombinerna», säger marknadsdirektör Lars-Gunnar Björklund.

»Man kunde kalla det POTTO — ett namn som för tankarna till både det grundläggande naturbehovet och möjligheten att ro hem en rejäl pott...»

Därmed återvänder vi till den egentliga kultursektorn.

Förlagsbranschen inser naturligtvis vilket betydande reklamvärde en väl genomförd kampanj skulle innebära.

Hos Norstedts menar man att Projekt Toa-Lyrik »har sin styrka i det okonventionella greppet» men att »största försiktighet måste iaktas när upphovsmännen bearbetas, så att de inte får uppfattningen att deras verk smutsas ned, sas i slutändan av projektet».

Bonniers redovisar en folkligare attityd:

»Bibeln är ju också tryckt på tunt papper! fastslår Arne Berggren på förlagets marknadsavdelning. Man borde kunna samarbeta med Svenska Kyrkans Diakoni-

styrelse. Min baktanke är att dels ge projektet nödvändig seriös framtoning, dels mobilisera propagandasurserna hos en av våra största folkrörelser.»

Kulturminister Bengt Göransson har slutligen fått ta del av de olika synpunkterna från presumtiva intressenter i Projekt Toa-Lyrik. Han säger:

»Personligen skulle jag gärna konsumera lyrik i det sammanhang och den form som här avses. Jag föreställer mig att man lätt tar till sig budskapet via detta nya medium. Tyvärr ryms ingen lämplig stödform inom ramen för regeringens nya kulturpaket, men jag är öppen för diskussion när projektet mognat fram. Idén är ju närmast lysande!»

Eftersom upphovsrätten är personlig, har Sveriges Författarförbund inte direkt med projektet att göra. Jag bedriver dock sedan en tid tillbaka intensiv och, om jag får säga det själv, mycket framgångsrik lobby-verksamhet bland kollegerna — under en paroll som travestierar på Göran Sonnevis berömda rader i dikten Maj 68:

VI ÄR INTE SKIT — MEN LYRIK

•
ÄR ETT NATURBEHOV!

PER MEURLING

PRIMITIVISM OCH LIVSDYRKAN

ETT HISTORISKT PERSPEKTIV

Innan l'ancien régime upplöstes, det franska samhället omgestaltades efter bourgeoisieens intressen och den högvälborna aristokratien tappade huvudet, för att lämna plats åt en dygdig och praktisk samhällsklass, som skulle uppfinna ångmaskinen, galoscherna, den nyttiga stjärkragen och paraplyen, uppstod det en litterär strömning, i vilken reaktionen mot den gamla ordningen tog gestalten av en långtan tillbaka till naturen och naturmänniskans lyckliga liv. När Jean Jacques Rousseau en gång i tiden demonstrativt avlade peruk och värja var det varken mer eller mindre än tidens orm, som höll på att byta skinn. Idealiserandet av naturen och »le bon sauvage», som har rötter långt nere i sextonhundratalet¹⁾, var i grund och botten blott ett uttryck för det förhållandet, att det gamla samhället alltmer och mer föreföll utlevat, tomt, utarmat på inre mening och liv alla stolka traditioner, all seigneurial etikett alla koketta damer och högdragna herrar till trots.

Mer än hundrafemtio år tidigare, då motsatsen mellan den fria lantadeln och riksbyråkratien, mellan de fria städerna och staten, mellan katoliker och hugenotter höll på att upplösa den gamla, feodala rättsordningen och åsikterna stodo så oförsonligt mot varandra, att det inte var gott för en vis efter antikens mönster att hamna i annat än

¹⁾ GEOFFROY ATKINSON, Les Relations de voyages du XVIIe Siècle.

Per Meurling 1945

den renodlade skepticismen, drog sig Michel de Montaigne tillbaka till sitt slott för att ägna sig åt filosofiska meditationer¹⁾. Det ligger något symboliskt i detta. Montaigne, den försiktige rojalisten och kato- liken, som inte försummade något tillfälle att uppvakta vid hovet, var retiré ett halvt sekel och mera, innan hela den samhällsklass han till- hörde nödgades draga sig tillbaka, då Louis XIV definitivt krossade den franska feodaladeln och gjorde den till en tom dekoration för kungamakten. »Om tidens onåd låter oss uppleva vårt offentliga livs undergång skulle jag vara ett sorgset vittne här till, ty jag önskar mitt lands välgång, ett sorgset vittne, men inte så att jag sönderfrättes och magrade,» skriver han vemodigt och maliciöst, »Jag skulle använda det märkliga skådespel en dylik katastrof erbjuder, så mycket mer som jag inte kunnat förhindra den, till min egen undervisning och jag skulle till och med känna någon liten tacksamhet mot ödet, vilket lät mig födas i ett lidelsefullt och våldsamt sekel, fullt av stor tragik, beryktat för sin olycka.»²⁾ Dylka undergångsstämningar, som voro en reflex av den feodala régimens våldsamma dödsryckningar, lågo i luften. När exempelvis den eldige hugenotthefen Philippe Du Ples- sis-Mornay ser tillbaka på händelserna kring Bartolomeinatten 1572 finner han i det parisiska blodsbröllopet början till en fortskridande upplösning av det franska samhället. »Staten», skriver han, »har rem- nat och skakats sedan St. Bartolomeidagen, sedan den dag, säger jag, då furstens trohet mot undersåten och undersåtens trohet mot fursten, som är det enda bindeämne, vilket sammanhåller stånden till en enhet, har brutits på ett så skymfligt sätt.»³⁾ Det är mot bakgrunden av denna sociala disintegration, denna sociala pessimism, som Montaig- nes lovprisande av »naturen, vår stora och mäktiga moder» och hans idealisering av de ociviliserade folken, som stå naturen nära, bör ses.

I essayen Om Kannibaler lägger han sin samhällskritik i indi- anernas mun, ett konstgrepp, som senare skulle återvända i Voltaires L'Ingénu. »Tre män av detta folk voro i Rouen vid

¹⁾ Den sociala roten till Montaignes skepticism skymtar, synes det mig, särskilt tydligt i Apologie de Raymond Sebond.

²⁾ P. STAFER, Montaigne, sid. 51.

³⁾ GUNNAR ASPELIN, De protestantiska monarkomakernas politiskt-filosofiska idéer, sid. 5.

samma tid som framlidne konung Carl IX befann sig där. Föga anade de, hur dyrt de med sitt lugn och sin lycka skulle få betala bekantskapen med vårt sedefördärv och att förbindelsen med oss skulle föra med sig deras undergång, mot vilken jag tänker mig de redan hunnit ett gott stycke på väg, stackars människor, som av begäret efter någonting nytt låtit locka sig att lämna sitt milda luftstreck för att komma och pröva på vårt. Konungen talade länge med dem. Man visade dem våra sedvänjor, staden vid en fest och hur vacker en stad ser ut. Sedan frågade någon dem, vad de funnit mest underbart. De nämnde tre saker, av vilka jag glömt den tredje, och det är jag ledsen åt. Men två har jag ännu i minnet. De svarade, att de först och främst funno det mycket underligt, att så många vuxna, skäggiga män, starka och beväpnade, vilka omgävo konungen (sannolikt menade de hans schweiziska livvakt) fogade sig att lyda ett barn och att man inte hellre valde någon bland dem att föra befälet. För det andra (de hade ett sätt att tala om människorna såsom varandras hälfter) att de iakttagit, att bland oss funnos människor, vilka alla slags hävor tillfallit i fullt och svällande rikligt mått, medan deras hälfter stodo som tiggare vid deras dörrar utmärglade av hunger och fattigdom. Och de funno det besynnerligt, att de senare i sitt armod kunde tåla en sådan orättvisa och att de inte grepo de andra i strupen eller satte eld på deras hus.»¹⁾ Man bör inte fästa större avseende vid detta ställe än det förtjänar, men man kan inte låta bli att erinra sig, att Rousseau mer än hundra femtio år senare tog upp detta stycke i slutet på sin berömda Discours sur l'Inégalité²⁾.

Den svarta tidsålder, i vilken han levede, gjorde Montaigne misstänksam mot civilisationen, mot allt, som inte var natur, som inte var enkelt och naivt. Mot de kämpande adelssläktorna, hovet, de korrumperade domstolarna och borgerskapet, som engagerade sig än för den ena än för den andra parten i kampen om samhällsmakten, spelade han ut böndernas enfaldiga liv på fälten, enkla arbetare, vildarna och till och med barnen i den mån de inte hunnit fördärvas av uppfostran.

¹⁾ G. ÅMAN-NILSSON, Blad ur Montaignes Essais, sid. 142.

²⁾ GILBERT CHINARD, L'Exotisme Américain dans la Littérature Française au XVIe Siècle, sid. 208.

ran.¹⁾ Filosofien hänvisar oss vid slutet av sina lärdomar, skriver han, till att taga exempel av en atlet eller mulåsnedrivare, hos vilka man vanligen finner mycket mindre fruktan för döden, mindre sorg och andra olyckor och mycket mera fasthet än kunskapen förlämnar oss andra. Då vi sakna verkliga sjukdomar, utropar han, lånar oss vetenskapen sina. »Comparez la vie d'un homme asservi à telles imaginations à celle d'un laboureur se laissant aller après son appétit naturel, mesurant les choses au seul goût présent, sans science et sans pronostique, qui n'a du mal que lorsqu'il l'a.»²⁾ Denna antiintellektualism, denna romantik är ett led i den reaktion mot det samtida samhället, som ligger bakom Montaignes primitivism.

Historien är historien om socialgruppernas kamp. När ett samhällssystem håller på att dö uppstår en tendens att återvända till det elementära, till naturen, till det enkla och okomplicerade livet. Man idealiserar den gamla, goda tiden, naturtillståndet eller beslöjar sin inre rotlöshet i tillvaron genom extatisk livsdyrkan. Tacitus till exempel gick i det caesariska Rom och såg med mörka blickar, själv senator, de sista resterna av den gamla, republikanska friheten försvunna. Han upplevde terrorn under Domitianus tre sista regeringsår och det äkliga kryperiet och fjäsket vid hovet för dagens våldsherrar. Han såg frigivna slavar avancera till samhällets högsta äreposter och vänjdes vid tanken på den skrupelfria roffarpolitik, i vilken den romerska imperialismen hamnat.³⁾ Hans skrift Germania är otvivelaktigt som Mommsen, Trüdingen m. fl. betonat i första hand ett rent etnografiskt arbete,⁴⁾ men den är samtidigt till brädden fylld av sin författares längtan bort från det romerska samhället, där den aristokratiska samhällsklass han

¹⁾ STROWSKI, Montaigne, sid. 169.

²⁾ STROWSKI, a. a. sid. 170.

³⁾ Se WILLIAM JACKSON BRODRIBBS artikel i Encyclopaedia Britannica. Terrorn under Domitianus antydes i Agricola (kap. 45). Belysande för Tacitus inställning i samtiden är Dialogus de Oratoribus kap. 41. När han i Germania skriver: »De frigivna stå icke mycket över träarna. Sällan utöva de något inflytande vid gården, aldrig i samhället, med undantag allenast för sådana folkstammar, som förlorat sin självstyrelse. Ty hos dessa svinga de sig upp både över de friborna och de ädelborna» (kap. 26) har han säkert romerska förhållanden i åtanke.

⁴⁾ MOMMSEN, Reden und Aufsätze, sid. 150. TRÜDINGER, Studien zur Geschichte der griechisch-römischen Ethnographie, sid. 166.

tillhörde och de ideologier den representerade icke längre eller knappast längre ägde något inflytande. »Tacitus skrev naturlivets pris i dekadencetidens personlige stil, med originale vridningar i sättningsbygningen og de allerualmindeligste gloser,» skriver Vilhelm Grönbech, »Han pynter ikke på sine vilde, gör dem hverken klogere eller mere velklædte end de er. Tværtimod dvæler han med forkærlighed ved hvor lidt de behøver.»¹⁾ Alldeles som indianerna hos den försiktige Montaigne blir de vilda, germanska folken för honom en sedespiegel, i vilken han visar upp de naturliga, enkla dygder, som från hans gammalromerska synpunkt gör ett folk starkt och sunt. I germanernas rådsförsamling återbildar han en ideell romersk senat. Mot bakgrunden av deras återhållsamhet vill han utan att direkt säga det gissla den sexuella rovdriften, den tomma flården och lyxen i den jättelika världsstaden vid Tibern. Tacitus reaktion är, om vi bortse från alla individuella olikheter och de olikartade traditionella förtvättningarna, principiellt besläktad med Rousseaus idealisering av naturtillståndet och Montaignes primitivism. Man känner sig hägad att utbrista: »Plus que ça revient, plus c'est la même chose.»

*

*

*

I det gamla Egypten uppstod, straxt innan den lysande adertonde dynastien gick sin undergång till mötes, en ny, religiös livsdyrkan. I konung Ikh-n-itens solhymner möter oss en strålände fröjd över livet. »Fåglarna flyger från sina reden, deras vingar äro utbredda i beundran för din ande. Alla djur rör sig på sina fötter och fåglarna på sina vingar. De lever, ty du bragte dem ljus. Båtarna seglar upp och nedför floden, då alla vägar öppnas vid din uppgång. Flodens fiskar hoppa mot dig och dina strålar tränga ned i havet. Du befruktar de kvinnliga väsendena och skapar människornas säd. Du låter barnet leva i dess moders liv. Du lugnar det, så att det icke skall gråta. Du när det i moderlivet, och när det föds, öppnar du munnen på det, så att det kan tala, och du gör allt, som det behöver. När kucklingen piper inne i äggskalet, ger du den ande därinne. Att ge liv är, vad du

¹⁾ GRÖNBECH, Vor Folkeæt i Oldtiden, I, sid. 4.

gör.»¹⁾ Samma livsdyrkan möter oss på konstens område. Tidigare hade farao alltid avbildats i konventionellt världiga attityder. Konstnärerna hade arbetat med stereotypa mönster. Under Ikh-n-itens äger en förnyelse rum och det omedelbara, konkreta livet flyttar in i konsten. Vi få se farao smeka sin hustru och leka med sina barn. I motsats mot all tradition är drottningen framställd i samma storlek som kungen. En liten statyett visar kungen sittande på sin tron och gungande en av sina små döttrar på sina knän. Han håller just på att kyssa henne och deras läppar beröra varandra, en intim situation, som blir så mycket mera förvånande, om man erinrar sig den stränghet och återhållsamhet, som den egyptiska bildhuggarkonsten från andra perioder iakttagar.²⁾ Allt detta tyder på, att Ikh-n-itens poetiska livshänförelse åtföljdes av en säkerligen för många stötande frigörelse från gamla konventioner.

Vid en närmare analys visar det sig nu, att den strålände glädje över livet, som strömmar genom solhymnerna från Ikh-n-itens tid och träder emot oss med en så rörande ömhet i konstverken, avtecknar sig mot bakgrunden av en växande politisk rotlöshet för konungen och hans hov. Striden mellan sociala intressegrupper kläder sig i olika ideella former under olika epoker. Vad Ikh-n-itens och hans mångomskrivna, religiösa reformation beträffar blir det alltmer och mer uppenbart, att den icke är ett isolerat händelsekomplex, med rot i ett religiöst genis griller, utan den förtvivlade slutfasen i en långvarig kamp mellan Amon-Ras prästerskap och konungamakten om det reella herraväldet i Egypten och äganderätten till jorden, från vilken de feodala tributerna kommo.³⁾ Två samhällsgruppers ekonomiska och politiska strid förklädde sig i det gamla Egypten med historisk nödvändighet ideologiskt till en strid mellan två gudar.

Enligt vissa tyvärr ganska oklara antydningar på en gränsstele i Amarna förefanns redan under Ikh-n-itens farfar, Totmes IV, vissa spänningar mellan prästerna i Tebe och kungahuset.⁴⁾ Under fadern, Amenhotep III, skuldes ställningen som Amons överstepräst, vilken ti-

¹⁾ Efter O. K. PETERSENS övers. i Amenhotep IV, sid. 60.

²⁾ A. WEIGALL, Farao Achnaton, sid. 154.

³⁾ HERMANN KES, Ägypten (1933), sid. 218.

⁴⁾ KES, a. a. sid. 254.

digare alltid innefattat visirämbetet, härifrån. Samtidigt sökte Farao anknytning till prästerskapet i Heliopolis och inaugurerade Iten som en rival till statsguden Amon i Tebe.¹⁾ Under Ikhn-iten regering skärpte sig motsatserna därhän, att konungen beslöt att försöka en statskuipp. Han gjorde ett direkt försök att utrota Amon och hans kult. Amons jordagods konfiskerades till förmån för Iten, den nya guden, hans präster förföljdes, hans dyrkan förbjöds. Konungen med sitt hov lämnade Tebe och grundade en ny stad. Mittpunkten i den var kungapalatset och templet. Redan i sin yttre form avviker templet från andra helgedomar under nya riket och söker sin förebild i den gamla Memfistidens soltempel.²⁾ Även i Amarnakonsten i övrigt skönjer man arkaiserande, primitivistiska tendenser. Reformationen hämtar impulser från »den gamla, goda tiden». Livsdyrkan lever på material från det förflutna. Det är ett sterilt symptom, som bör beaktas.

Katastrofen var nära. Ikhn-iten tycks ha slutat sitt liv övergiven av sitt folk och sina stormän, betjänad av ämbetsmän ur de lägre klasserna, militärt inringad och kämpande för sin existens med hjälp av syrisk soldatesk. Han och hans hov, som extatiskt dyrkat den tusenarmade solen, universums farao, vilken välsignat tillvaron med sina ljuvliga strålar och fyllt den med sprittande liv, försvunno i mörkret. Innan en samhällsgrupp lämnar historiens scen höjer den som de dömda gladiatorerna på den romerska arenan sina vapen och hälsar livet. Det är underligt att läsa det mörka eftermäle den segrande reaktionens ägnar den fornegyptiska livsdyrkarsekten. Det står att läsa på Tutankhamons stele: »Världen var som då kaos rådde. Gudarnas egen- domar voro plundrade från Elephantine till Deltat. Deras helgedomar sjönko i gruset, deras marker lågo obrukade och ogräset växte på dem. Magasinen voro plundrade, det allra heligaste stod öppet för de förbigående. Världen var besudlad, gudarna vände ryggen åt människorna och kände avsky för sina skapelser i sitt hjärta».³⁾

¹⁾ WEIGALL, a. a. sid. 27.

²⁾ PETERSEN, a. a. sid. 31-38.

³⁾ PETERSEN, a. a. sid. 37.

Ikhn-iten livsdyrkande solhymner avteckna sig mot det egyptiska inbördeskrigets larm och hade som dess arkaiserande konst visar ideologiska rötter i det förflutna. Tacitus idealiserande av gerna- nerna måste förstås mot bakgrunden av en detroniserad samhällsgrupps längtan tillbaka till den »gamla, goda tiden». Montaignes och Rousseaus förhållande av naturtillståndet tolka deras främlingsskap i samhället, ehuru den förre, som skrev mitt i hugenottriket virrvarr och väl också på grund av personlig läggning, saknar den senares framtidsdrivande, revolutionära kraft. Genom det föregående har jag sökt antyda ett allmänt, historiskt perspektiv. Överallt där »primitivismen» uppträder i historien är den, medvetet eller omedvetet, mer eller mindre tydligt, ett symptom på social disintegration. Detta gäller även, som jag i det följande skall söka visa, om den moderna varianten.

*

*

*

Vår tids Rousseau har redan uppträtt på scenen, jagad av sin oro från land till land, hemsökt av förföljelsekomplex, en profet och förkunnare med en mystisk makt över sina samtida och litteratörerna i alla land. Hans namn är D. H. Lawrence. Den, som vill uppleva sin samtid, måste uppleva hans verk.

Det finns ett tema, som ständigt återkommer i Lawrence's romaner. Det är motivet om överklassdamen, som överger sin egen klass för att följa en enkel arbetare, en skogvaktare, en bonde, vilken sexuellt magnetiserat henne. Detta originella ämne föreligger redan in nuce i debutromanen *The White Peacock* (1911). Där skildras en skogvaktare, som lever i fiendskap med allt och alla, en grym, isolerad, förbittrad man. Det visar sig, att han varit gift med ett fint fruntimmer, den estetiska lady Chrystabel, som betraktade hans vita, muskulösa kropp som en grekisk staty. Efter ett uppslag, som hon lånade från en fransk följetong, förförde hon honom, roade sig med honom några år, varpå hon tröttnade och övergav honom. Där mannen nu lever bland sina kaninfällor och fallgropar i skogen, dykande upp som en veritabel Pan, är han besatt av en enda tanke, tanken på den ruttna, moderna, humanitära kulturen och det bottenlösa hatet till den västerländska

D.H. Lawrence

damen, detta tomma, pretentiösa, idiotiska monstrum. Det är särskilt i ett kapitel *A Shadow in Spring* detta tema behandlas. I en novell i *The Prussian Officer* (1914) återvänder författaren till ett liknande motiv. Är det en slump, att den heter *The shades of Spring*? I denna berättelse behandlas redan konflikten i *Lady Chatterley's Lover* (1928) i koncentrerad form. Valet står mellan en man, som representerar civilisationen, och en skogvaktare, som besitter den mystiska, sexuella dragningskraften. Till och med den primitiva hyddan i skogen, där *lady Chatterley* och *Mellors* mötas, uppträder redan nu i det vildvuxna, erotiska sceneriet. Genom en ändlös följd av romaner och berättelser förföljer Lawrence i olika variationer detta ämne om damen och proletären, det bildar ett ledmotiv i hans produktion. Det kommer igen i *St. Mawr*, *The Princess*, *None of that*, *Aarons Rod*, *The lost girl*, *The Ghost*, *The man who died*. Till och med i *The boy of the Bush* (1924), en roman, som annars handlar om en engelsk pojkes utveckling till en primitiv, stolt och mörk patriark, omgiven av hustrur och söner, män och växande hjordar i Australiens ödemarker, inflätas plötsligt samma litterära komplex. Man kan inte låta bli att småle lite, när en full-

Sherwood Anderson

komlig biperson i boken, kusken, som kör Jack ut till den ödsliga farm i den australiensiska buskskogen, där han börjar sin bana, visar sig vara en tvättäkta Lawrencehjälte med »säreigna grå ögon, som innehöllo ett gäckande slags hemlighet.» Naturligtvis är hans hustru, vilken nu kan köra, svära och tyrannisera sin man så gott som någon, ursprungligen en högättad, engelsk lady, som rymt med honom från London, då han var hennes stallknekt.

Detta ledtema i Lawrence's författarskap kan naturligtvis analyseras från olika synpunkter. Från individualpsykologisk ståndpunkt kan man påpeka, att det verkar som om dikteren haft ett nästan kusligt behov att i olika förklädnader drömma om, fiktivt renodla och på nytt i fantasien genomleva den sociala och psykologiska kontrasten i faderns och moderns äktenskap. Fadern var nämligen en enkel gruvarbetare från Nottinghamshire, ointellektuell, varm, med en rent sinnlig livsflamma, som ett ögonblick förhåxade modern. Hon däremot kom från staden, tillhörde medelklassen och inkarnerade för maken till att börja med detta mystiska och tjugande något, som vi kunna kalla en dam. Äktenskapet, som sonen delvis lagt till grund för sin gripande

självbiografiska roman *Sons and Lovers* (1913) blev i hög grad olyckligt. Det förefaller som om föräldrarnas omaka förbindelse, så mycket mer som modern var religiös, ansvarskännande och lite överspänd och fadern däremot i det närmaste blott animalisk, churu med en viss glad och lättsinnig charm, givit Lawrence en oemotståndlig impuls att ställa det erotiska problemet i relation till den särskilt för engelsk kultur, där puritanismen sitter så djupt, så aktuella motsatsen mellan andlighet å ena sidan och fysisk drift å andra sidan.

Men man kan också analysera motivet från socialpsykologisk synpunkt. »Även Lawrence begav sig, om icke i egen person så dock i sin fantasi, upp till det bestående samhällets höjder för att se, om det händelsevis fanns något levande däruppe,» skriver John Strachey, »och även han kommer tillbaka med det meddelandet, att det inte finns något.»¹⁾ Den stora skrämmande innebilden för den moderna, impotent, vanmäktiga civilisationen är den sarkastiske maken i *Lady Chatterleys Lover*, denne habile litteratör, detta klara och desillusionerande ingenium. Han är hos Lawrence medvetet skildrad som en symbol för den härskande klassen. Det är symboliskt, att han miste sin fortplantningskraft i världskriget. När han med sin förlamade underkropp kommer åkande i sin rullstol är det, vill Lawrence suggerera, som om han inkarnerade den moderna tidens anda, steril, ehuru skapande i det yttre, olycklig mitt i bekvämligheten, egentligen en död man, som lever i sin hjärnas skenvärld, där romaner, filosofiska reflexioner, nationalekonomiska analyser, gruvtekniska problem, hela den titaniska storstadskulturen spökar i intelligensens i grund och botten verklighetslösa konstbelysning. Lawrence beskriver med outröttlig kraft den härskande klassens förfall, dess växande vanmakt och olycka. Han skildrar kvinnornas längtan bort från sin tomma, spleenfyllda miljö deras längtan efter natur, natur och liv, liv. Och den förlösande hjälten är alltid en man av folket, en skogsvaktare, en bonde, en arbetare. Förnyelsen av det ruttnande samhället kommer underifrån i hans böcker.

Men det är betecknande, att Lawrence, lika lite som Sherwood Anderson, vilken till exempel i *Dark Laughter* tagit upp motivet om överklasskvinnan, som överger sin make (i vilken bourgeoisie karikeras) för att kasta sig i armarna på en livskraftig arbetare, kan komma

¹⁾ JOHN STRACHEY, *The coming Struggle for Power* (1933) sid. 210.

utanför den individualpsykologiska, sexuella sfären och upptäcka den innersta anledningen till det moderna livets degeneration. »Den västerländska civilisationens överdrivna sublimeringar har lett till en komplex betonad impotens och denna hämning av de skapande drifterna torde endast kunna finna sin utlösning i en syntetisk förening med de primitiva instinkterna, den folkliga-proletära ursprungligheten, »skriver Artur Lundkvist, »Uppgiften ter sig naturligt nog lika självfallen som väsentlig för den unga författargeneration som utgått ur folkets djupa led. Deras inställning har sin grund i den sociala situationen, i det nuvarande kulturläget: den är ett utslag av livets självbevarelsesdrift gentemot livsfientliga traditionsavlagringar.»¹⁾ Detta ställe är upplysande. Den moderna primitivismen förklarar klassproblemet till ett sexuell problem. Den upplöser, låt vara med en smula andra premiser, alldeles som de Man i Socialismens Psykologi, klasskampen i individualpsykologiska reaktioner. Men i och med att den materiella intressekampen i samhället beslöjas genom en dock i sista hand nödvändigtvis mer eller mindre individualistiskt betonad sexualdebatt flyttar den primitivistiska radikalismen ut och blir en obestämd ingrediens i den borgerliga ungdomens uppror mot sina föräldrars konventionalism och skenheliga, sentimentala pryderi. Med ett dråpeligt mod talar unga författare som Richard Aldington och känsliga hedersknyfflar som domaren Lindsay de fem glupska sinnenas och de fem ungas rätt mot en skara hämmade, äldre tanter, förstockade farbröder, pensionerade överstar och andra skräckinjagande reaktionärer. Denna tragikomiska kamp, som till största delen föres inom bourgeoisieien själv, är ett led i det auktoritativa samhällets fortskridande likvidation inifrån. Den tolkar icke så mycket de undertryckta klassernas dunkla och sollösa strävan efter ett nyare, friare och starkare liv som den mot undergången hetsade, stämmingsfrossande bourgeoisieiens raffinerade trånad tillbaka till naturen, ursprungligheten, den obekymrade livsglädjen. I detta sammanhang kanske en anmärkning om den moderna, fria versen är på sin plats. Den uttrycker symboliskt de ungas revolt mot alla etablerade, fasta former, deras vaga, diffusa livslängtan. Det var likadant under sjuttonhundratalet. Även där dök »the loose numbers» och »les vers libres» upp i förbindelse med idealiserandet av de ele-

¹⁾ ARFUR LUNDKVIST, *Atlantvind*, sid. 194.

Vi måste lära de nya melodierna
och plocka de nya orden ur rymden
med våra läppar.

Vi måste fånga de tusen sångerna i gatukorsningen,
fånga fabriksvisslornas samlingsrop
och saxofonernas förgyllda gråt.
Vi måste lära de nya rytmerna
hos de snabba, starka, stålglänsande maskinerna.

Något nytt har kommit i världen -
vi anar det, vi ser en skymt av det i vimlet.
Vi måste söka det, söka det outtröttligt!

Vi skall spela livets nya melodi för människorna,
den eggande, stegrade livsrytmen,
enabb,
djärv,
stålglänsande!

Faksimil av sida ur manuskriptet till Lundkvists diktsamling »Svart stad», 1930.
Ur Albert Bonniers förlag 100 år 1837 — 1937.

mentära passionerna och som en reaktion mot l'ancien régimes stränga etikett. Gray förbinder på ett ställe direkt poesiens frihet med nationernas.¹⁾ På samma sätt talar Artur Lundkvist om »formell radikalism» och sätter som dess motsats den »borgerliga formkulturen».

Primitivismens karaktär av uttryck för det liberala samhällssystemets inre bankrutt, samtidigt som den måhända, låt vara i övervägande individualistiska, estetiserande former, förbereder en ny livskänsla, är särskilt tydlig hos D. H. Lawrence.

Hans avgörande upplevelse var världskriget. Den stortaliga andra internationalens deklamationer försvunno i trumelden, utvecklingstron sattes på brödkort, humanitetstron belades med krisskatt. Den teoretiska vetenskapen triumferade och lyckliggjorde mänskligheten genom frambringandet av giftgaser, undervattensbåtar och krigsaeroplan och den förhärligade demokratin visade sig utmärkt, när det gällde att stampa fram masshärar ur marken, kalla, vidunderliga, beväpnade tusenfotingar, som åto upp varandra. Det stod klart för D. H. Lawrence, att den västerländska kulturen med kriget gjort bankrutt. Det urtida barbariet hade i hans ögon stått upp till nytt liv och det var väl när mast genom någon sorts fantasiens inre logik, som han just under kriget fördjupade sig i studier av de vilda folken, särskilt då av de gamla aztekernas blodiga kultur. I varje fall var det under kriget, detta skoningslösa *massoffer* av människor, som Lawrence, vilken då bodde i en liten stuga vid Cornwalls kust, började drömma om och förhäxas av naturfolkens hemska *människooffer*. De tolkade tillvarons rätta väsen. Han gled mer och mer bort från litteraturen och arbetade i en stämning av vild livsleda och bottenlös förtvivlan med de enkla bönderna ute på fälten. »Cornwalls natt brukade sakta komma ned över de mörka, buskiga moarna, vilka voro liksom fällen på något djur, och på de blekgrå granitmassorna, som, så gamla och druidiska, ledde tanken på blodiga offer. Och som Somers satt där på kärvorna i halvkymningen och såg ljuset simma bort över havet, kände han, att han var över gränsen, inne i en annan värld. Över gränsen, inne i de forntida kelternas skumma, förskräckliga värld,» skriver han i The Nightmare, sin självbiografiska återblick på sina stämningar under kriget, »Den gamla förkristna världens anda, som ännu dröjer sig kvar på

¹⁾ CHAUNCEY BREWSTER TINKER, Nature's Simple Plan, sid. 54.

äkt keltiska orter, den kunde han känna tränga in i sig i det vilda dunklet och göra även honom vild och på samma gång sällsamt sensitiv och subtil, så att han förstod blodsoffrets mysterium..»

Det var under kriget de vilda folkens människoofter hägrade fram som en symbol över tillvarons väsen för D. H. Lawrence. Sinnebilden återkommer här efter gång på gång i diktarens produktion. När Alvina Houghton i *The Lost Girl* (1919) avstått från sin överklassstillvaro och följt den enkle, råe mannen av folket, som hypnotiserat henne med sin starka kropp och sina lejongula ögon, till en fattig, ödslig, fulgård i Abruzzerna, då förnam hon stundom, få vi veta, en »vild, fruktansvärd lycka», som var »bortom förtvivlan, men mycket lik förtvivlan. Ingen skulle någonsin finna henne.» Då hon återvände med åsnan ibland om kvällarna upplevde hon »dalens stora, hedniska skymning, vild, kall, med en förnimmelse av gamla gudar, som kände sin rätt till människoofter.» En primitiv hårdhet kom i hennes hjärta. »Gudarna, som begärt människoblod hade alldeles rätt, oföränderligt rätt. De våldsamma, vilda gudarna, som doppade sina läppar i blod, de voro sanna gudar.» Här betyder människooffret närmast offret av civilisationen. Samma tema återvänder i novellen *Kvinnan*, som red bort, en av de sista berättelser Lawrence skrev. Där symboliserar indianernas offer av den vita kvinnan på bergsplatan ladyns definitiva död från kulturen och insjunkande i naturen. I *The Plumed Serpent* (1926) frammanas åter de primitiva naturgudarnas skymningsvärld, våldig och förfärande, grym och hård, och i skildringen av ett människoofter söker diktaren ånyo uttryck för sitt ressentiment mot den borgerliga, humanitära, sentimentala livsinställningen. Den tillvaro Lawrence tror på, är vild och skoningslös. Romanen berättar om die Götterdämmerung, de åldriga, blodtörstiga aztekiska gudarnas återinförande i byn Sayula, med människoslakt, danser och den forna, rusiga, mystiska andan. Författarens världsbild har antagit samma demoniskt hysteriska karaktär som den sjuke Nietzsche. Han furia ger uttryck åt efterkrigsgenerationens ängstfulla ressentiment mot den liberala, humanitära adertonhundratalskulturen, som svikit alla förhoppningar och löften. Det gäller att acceptera naturen, en tillvaro, i vilken människoofter, krig, grymhet äro stående ingredienser. Men det vill endast lyckas för Lawrence i en extas, som liknar förtvivlan, och med en fatalism,

som gömmer på den djupaste resignation. Han är indianen, som »slukar senapen utan att förändra en min.» Han har en känsla av att leva i en värld, som håller på att gå under. »Sedan kriget spräckte min tankebubbla om mänskligheten är jag pessimist, svart pessimist beträffande den nuvarande kulturen,» skriver han i *Kangaroo*, »Jag tror inte, att jag skall se någon större förändring under min livstid, men tendensen är enligt min åsikt, att det går utför.» Och i *Lady Chatterley's Lover* har han en vision av människosläktets utdöende. Om de intellektuella, konstnärerna, regeringarna, industriledarna, arbetarna fortsätta att döda alla mänskliga känslor, de sista spåren av intuition, de sista goda instinkterna, då finns det intet hopp. »Vilda hundar skola skälla i Wragby och vilda hästar galoppa vid randen av Tavershalls källor. Te deum laudamus.» Det är så tydligt man kan önska. Undergang des Abendlandes.

Lawrence avtecknar sig mot bakgrunden av efterkrigstidens kaotiska Europa med dess titaniskt växande masskultur, som bleker bort den originella färgen ur personligheterna, berövar egenarten dess självständiga, gåtfulla tyngd och gör allt lätt och habilt, samtidigt som arbetet mer och mer förvandlas till en opersonlig, kollektiv, mekanisk prestation på kontor, verkstäder, fabriker och det gamla, organiska, i äganderätt till jord rotade samhället upplöses i klassernas illusionslösa, matrialistiska strid om kapitalet. I denna spöklikt abstrakta civilisation, där massrörelser blir till i konfektion, där den mekaniska musiken hastigt tränger undan de levande tonerna och biografernas skugggestalter ersätta teaterns skådespel med människor av kött och blod, har även kärleken mist sin mystiska, fysiska substans. Den har urkrämts till småklok, sexuell teori, förvidits till sterilt, cyniskt nöje i uppjagade nervösa hjärnor och automatiserats i miljoner efter vissa program och abstrakta miljöer standardiserade äktenskaps gråhet. Det är framförallt i erotikens kategori D. H. Lawrence med sina lidelsefulla och egendomliga förutsättningar söker fixera klassamhällets, kollektivismens och maskinkulturens problem. Naturen har ofta en symbolisk betydelse i hans författarskap. Natten representerar det mörka, animala mysteriet i människan, dagsljuset det fulla, klara, distinkta medvetandet. En reflex av det sistnämnda är månens sken. Den vitkalla extasen hos mörker sammansmält med månljus blir sinnebilden

för den medvetna, raffinerade sensualismen, det krampaktiga erotiska nöjet. I romanen *The Rainbow* beskriver Lawrence en ung ingenjör och hans fästnös sexuella disharmoni. Anton kan inte ge Ursula den utlösning hon begär. En natt, då de vandra tillsammans vid stranden av havet, blir hon plötsligt underligt tyst. Han vet, vad hon väntar av honom. Utan ord tar han henne vid handen och leder henne till en mörk sänka bland sandkullarna. Men hon går ifrån honom ut på en sluttning, som badar i fullt, vitt månsken. Där i det spöklika mån-ljuset bidar hon honom, orörlig, med vidöppna ögon, stirrande in i månen. Detta är alltigenom symboliskt. Hon kan inte, vill Lawrence antyda, sluta ögonen, uppgiva dagens irriterande, malande tankar, den medvetna lusten och sjunka in i det animala, fysiska mörkret. Därför kan mannen heller inte tillfredsställa henne, ehuru det varar, tills han har ångest i sin själ, ger tappt och som död ligger där med ansiktet skamset begrävt i hennes hår och sanden. I dylika episoder skildrar Lawrence den moderna människans vanmakt och elände och hennes längtan att sjunka in i mörker och dvala, för att söka fullhet, tillfredsställelse och liv. Den individuella, erotiska upplevelsen stegras och får sinnebildlig betydelse för den moderna människans livsinställning överhuvud. Denna sexuella naturmystik kompletteras av en romantisk samhällsmystik, som visar hans omedvetna återspeglade av stämningarna inom det i upplösning stadda liberala samhället och ter sig särskilt intressant mot bakgrunden av de diktaturtendenser, vilka under det förflutna året vuxit fram i världskrisens skugga.

»Alla säger, att de vill ha en ledare,» skriver Lawrence i Arons stav (1922). »Låt dem då underkasta sig en större själ än deras egen. För närvarande menar de, när de säger att de vill ha en ledare, bara ett redskap som Lloyd Georg, bara ett redskap, som de kan använda. Men det är fråga om mera än så. Det är fråga om raka motsatsen. Det är fråga om den djupa, bottenlösa underkastelsen under den heroiska själen hos en större man.» I romanen *Kangaroo* (1923) antager hatet till den moderna demokratin och industrialismen extrema och fantastiska former. Den europeiska civilisationen skildras som en jättelik, meningslös myrstack, vilken sjuder av kall eld. De aktiva, kallblodiga, energiska hannarna lägga kvist till kvist, hoppa jordsmula på jordsmula och göra ständigt nya kamrar och korridorer, ingen vet var-

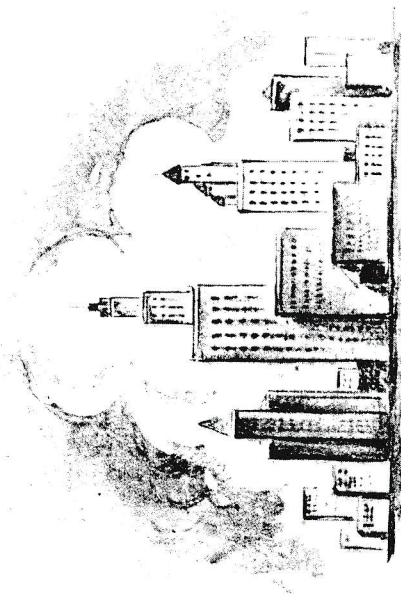
för. De ha kalla honor med bitande syra, lika rastlösa, lika viktiga som de själva och de lägga kalla, vita ägg med ungar. A bas les fourmis. Lawrence talar med mumlande patos om det levande förhållandet mellan människor, som de mörka raserna alltiämt äro förtrogna med, det *ledarskapets mysterium* man ännu i våra dagar möter i Indien, den medfödda, naturliga, heliga prioritetens mysterium, beledsagat av en sällsam lydnadsglädje från de underordnades sida. »Kelterna behöva den mystiska glöden hos äkta kunglighet,» skriver han om en kelt, som figurerar i romanen, »därav hans ensamhet i industrins demokratiska värld och hans sociala perversitet.» Samma politiska primitivism, vilken sluter upp som ett komplement till den sexuella primitivismen, möter oss sida upp och sida ned i berättelsen *The Ladybird* (1923).

Svarta stodo, då detta skrevs, de italienska fascisterna fram mot alla avbleknade partifärger, alla trasor och band från en lång politisk träta och karneval, bruna och ilskena som getingar började de tyska national-socialisterna surra kring sin ledare i München och höras över dagens sorl. Demokratiens bankrutt och ledarskapets mysterium stod på dagordningen. Den engelske diktaren har som en känslig barometer reagerat på den förändrade atmosfären, vilken kommit hans dröm om en ny, vital, dynamisk och personlighetsmättad kultur till mötes. I någon mån torde även hans romantiska samhällssyn ha influerats av Nietzsche och vissa riktningar inom psykoanalysen, som vid sidan av sexualdriften i maktdriften ser en av tillvarons stora, gåtfulla, suveräna naturkrafter.

Den man, som nu närmast analyserats har av den unga generationen världen runt hyllats som exponenten för en ny livskänsla, en man, vilken inleder en ny aera i mänsklighetens historia. Efter vad som av det föregående torde framgått står han tvärt om vid slutet av en historisk epok och återspeglar i första hand den döende liberala bourgeoisieens längtan efter liv och starka ursprungliga drifter, dess växande irrationalism, dess brustna utvecklingstro, dess sukar över det elände, som uppstått i maskinernas spår, dess undergångsstämningar och dess tilltagande, sociala, fascistiska mystik. Men genom den glöddande kraft, med vilken han vänt sig mot det bestående samhällets konventioner och skildrat dess fortskridande nöd och förfall är han tillika en framtidsdrivande, revolutionär kraft i tiden.

Sherwood Anderson

MÄNNEN FRÅN VÄSTERN

TIDENS FÖRLAG
Stockholm

Frågan om maskinerna är en kärnfråga, som siktar andarna. Det har i vårt samhälle uppstått en tragisk motsats mellan den tekniska produktionskapaciteten och marknaden, som ytrar sig däri, att den snara inskränker det fulla utnyttjandet av den förra. Tekniken skapar teoretiskt förutsättningar för en produktionsökning, som kunde minska den materiella nöden i världen, men har i praktiken blott lett till ökad arbetslöshet och ökat elände. Denna svårighet har sin rot däri, att vårt produktionsystem är knutet till vissa, från konservativ synpunkt oförytterliga, ekonomiska privilegier. Den kreaturernas suckan över industrialismen och dess förbannelse, som går genom samtiden, bör ses mot denna bakgrund. Den gamla, goda tiden, då ljusen stöptes hemma, allt gjordes för hand, då skräddarn sydde och hustrun spann med katten i spisen och pelargonian i fönstret, hägrar upp i en idyllisk dager.

Hos Sherwood Anderson, en annan av den unga, primitivistiska generationens profeter, möter oss den moderna, sexuella livsdyrkan förenad med en öm kult av gamla, förlegade produktionsformer. Sherwood Anderson har i en serie berättelser skildrat den förändring, som ägde rum i mellanvästerns småstäder mellan den tid, då »de trötta bärplockarna svängande sina matsäckskorgar kommo hem från fälten i vägnarnas damm och de gamla männen tände sina pipor och sutto och skvallrade vid brunnen, där Main Street tog slut,» och »folk förhöllo sig till varandra som medlemmarna i en enda stor familj» och den tid, då industrien anlände, denna nya kraft, »som rörde upp folk och satte dem i rörelse, som skulle binda människorna samman, plåna ut nationella gränser, gå under havet och flyga genom luften och fullkomligt förändra den värld, i vilken människorna levde.» I sin roman *Poor White* skildrar han det industriella genombrottet i en liten, amerikansk köping och i *A Storyteller's Story* dröjer han ånyo vid samma tema. Men hans hjärta är hos de gamla hantverkarna. All kultur måste växa fram ur den direkta kontakten med arbetarnas händer. »In their fingers the beginning of that love of surface, of the sensual love of materials, without which no true civilization can ever be born.» Sherwood Anderson har visserligen, vag socialistisk sympatisör som han är, skrivit en av de första böckerna om den uppmarscherande, amerikanska arbetarklassen, men hans livsdyrkan söker i första hand, all-

HARRY MARTINSON

KARIN BOYE

HARRY MARTINSON

ARTUR LUNDKVIST

IVAR LO-JOHANSON

GUNNAR EKELOF

EYVIND JOHNSON

IBN EL-'ARABI

ARTHUR RIMBAUD

ROBERT DESNOS

ERNST JOSEPHSON

AMINODOW RIWKIN

1:50

FOTO RIWKIN

Omslaget till Spektrums Harry Martinssonnummer.

deles som fallet var med D. H. Lawrence, sin drömska näring i det förflutna. Han är (eller var, innan han skrev Machine Song, där han i tillfällig extas över en automobil förklarar sig »sick of my old self that protested against the machine») en man, som fötts för sent till världen. Sherwood Andersons älsklingsgestalt, som återvänder i nästan alla hans berättelser är, som sig bör, den fantastiske drömmaren, vilken irrar och söker och aldrig kan bli hemma i tillvaron. »Anderson went into writing as an escape from life,» skriver Cleveland B. Chase, »and often his escape takes the form of wild daydreaming on paper.» Är det en vägvisare *framåt*?

Våra svenska primitivister ha, särskilt då Harry Martinsson och Josef Kjellgren, givit prov på proletärt inställd livskänsla, men denna har icke kommit till betydande, renodlat uttryck i deras dikt. Det är betecknande, att Artur Lundkvist, medan rationaliseringen kastar allt fler och fler proletärer på gatan, extatiskt och oreserverat besjunger maskinernas härlighet och arbetarnas organiska samhörighet med dem. Till det sociala problemet tränger i grund och botten hans diktning icke fram och därför djupast sett icke heller till en samhällelig livsupplevelse. I hans dikt lever ett föråldrat, individualistiskt samhälle bokstavligen talat ut sig, men inte utan lidelse, inte utan drömsk lust, det måste var och en erkänna, som läst dessa sköna, kanske på pojkfantasier från det åldriga Göinge byggda rader:

Kvinnor, slå ut ert blonda hår,

gå nakna som huldror in i byn,

skänk ut av era kroppars vällust,

skänk ut av sommarens fullhet —

i natt, i sommarens, i sädesskördens tid.

Vi äro inte rädda för drifterna. Vi hylla alla frejdiga, unga diktare. Men de måste löpa linan ut och söka kontakt med de sociala krafter, som verka för framtiden. Det räcker inte med individuell, sexuell frigörelse och romantisk livsdyrkan. Personlighetens i och för sig viktiga problem måste i tider som dessa vika för samhällets. Överallt där det kämpas för friheten måste de unga, de verkligt unga vara med och diktarna måste höja kraftens, hjärteblodets och hänförelsens fana.

(ur *Ateneum* nr 1-1933) ●

Det tredskande fostret Henri-Gustave Jossot 1866 — 1951

av Jan Myrdal

»Lögnen ligger till grund för allt: För lagarna, för skick och bruk, för sed och för moral. Allt är falskt.» Jossot 1939.

□ Jossot en på sin tid banbrytande men ändå bortglömd konstnär ges här ett nytt liv av Jan Myrdal.

I den pittoreska konstnärsförstaden Sidi Bou Said strax utanför Tunis avled lördagen den 7 april år 1951 en gammal och i det närmaste utblottad konstnär, en muslimsk man av fransk härkomst som kallat sig Abdou-l-Karim Jossot. Han begrovs i stillhet; enligt hans sista vilja följdes han till graven av blott en enda person. Dödsfallet

noterades med någon rad i den lokala pressen.

Den döde hade varit en av de mest betydelsefulla europeiska grafikerna kring sekelskiftet. Henri-Gustave Jossot. Men också i det Paris där man en gång hyllat honom som den mest hänsynslöst moderne bland konstnärer var han då sedan många decennier helt bortglömd. Den som letar efter honom i *Grand Larousse* letar förgäves. Hans arbeten kunde av oss i det tidiga femtiotalets Paris köpas för några ören bland andra *gamla papper* på kajerna. Hans sista

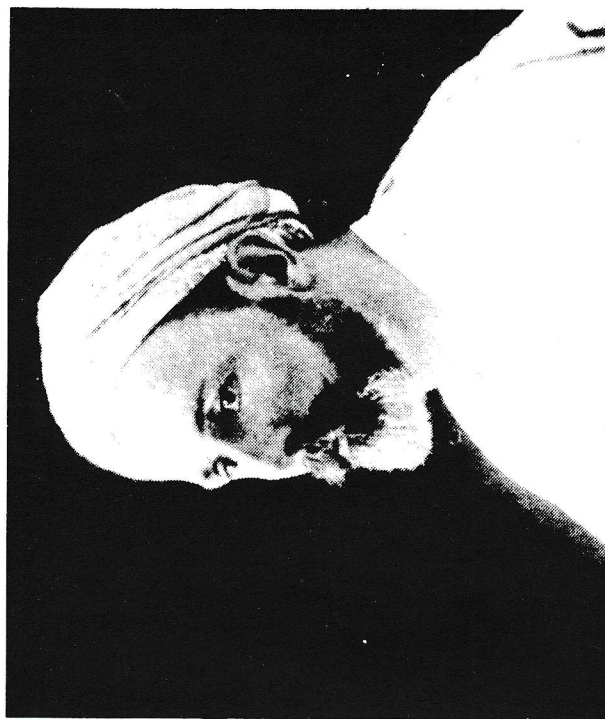

Foto av Jossot som muslim

större arbete, självbiografien *Le foetus recalcitrant* som han själv lät trycka och ge ut i Tunis 1939 och som numera kan betecknas som *mycket rar* låg då ouppskuren bland andra slumböcker och gick att få för några småmynt.

Det var egentligen först när vår generations refraktära konstnärer började slå sig fram i början på sextiotalet som han återupptod. Jossot var en av de konstnärer som inspirerade Siné och blev vägledande för det som kom att bli 1968 års protest i konsten. Nu är han åter erkänd som en

banbrytande konstnär. Både formellt och innehållsligt; mot Jossots frätande och absoluta förakt kan ingen institution och inga heliga värden hålla stånd. En karikatyr har han kallats. Han själv hånade det som vanligtvis kallats karikatyr. Små korrekta teckningar med lustig underskrift. Rakstugeteckningar. För honom var karikatyren något annat. Inte bara en alldeles speciell konstform utan en annan livshållning.

»Karikatyristen är en lätting som inte ödslar sin tid på arbete; en individualist

som vågrar göra sig anpasslig, som roar sig med att trampa ner blomstren. Han tar allt med ett grin: en skeptiker som hånar det de troende tillber.

Han tillhör inget parti och tar sig själv sin rätt att piska dem alla. Han slår till mot de hederliga i deras utsvävningar och de dygdiga i deras liderlighet; han avslöjar moralens omoral och rättvisans falhet; han naglar upp vidskepelsen, fördomarna, konventionerna, hyckleriet och brotten i detta organiserade barbari som man har fräckheten kalla civilisation.»

Han föddes i Dijon i en borgerlig familj vars otrevnad satt kvar i honom livet ut. Gick motvilligt igenom jesuiternas skola och den förnedrande militärtjänst ur vilken han slapp ut som underlöjtnant i reserven. Han arbetade i Paris i ett försäkringsbolag, gifte sig — mot faderns vilja — med en sömmerska och fick en dotter. Han fick ett litet arv och lämnade försäkringsbranschen. 1892 kunde han publicera sina första teckningar.

Genombrottet kom sedan snabbt. Vid sekelskiftet var han en av de konstnärer vilka hade ett bestämmande inflytande. Han var i sin tid utan att riktigt tillhöra den. Man kan inte helt placera in honom i den moderna sekelskiftsstilen. Han är inte riktigt *Art nouveau* även om han finns i dess utkant.

I behandlingen av ren svärta mot det vita påminde han om Valloton; men han var än mer förenklad, än mer renodlad. Linjen var nästan japansk. Själv menade han att det var medeltiden som inspirerat honom.

Han medarbetade i en rad av tidens konstnärligt och politiskt avant-gardistiska och samtidigt mass-spridda tidskrifter som *L'Assiette au beur*. Den var ojämn. Men som Steinlen skrev:

»Om inte l'Assiette au Beur varit den enda tidskrift där man fritt kunde uttrycka vissa saker hade vi alla övergett den.»

Jossot med dotter

Och det Jossot ville uttrycka var sitt program av totalt förakt och hat mot hela den stora samhällslögnen. När hans fars arv utfallit 1899 kunde han och hans hustru också dra sig tillbaka till ett stilla liv på landet där han fritt kunde ge konstnärlig form åt sitt stora sköna hat mot hela skiten: familj, stat, militär, kyrka, anständighet och moral utan att behöva tänka på att ställa sig in hos redaktörer. De fick ta det som det var. Passade det inte kunde de dra åt helvete.

Och fram till 1907 utförde han i enlighet med denna sin grundhållning ett vidunderligt arbete med grafiskt självlysande bilder i svart och vitt eller svart, vitt och en färg; rött mest. Samtidigt tilltog hans personliga äckel över tillvaron och civilisationen och växte till mystik.

Hans dotter, det enda och älskade barnet, hade avlidit. 1907 slutade han karriären. Sedan 1904 hade han också börjat måla landskap och 1911 lämnade han och hans hustru Frankrike för gott. Han slog sig ned i Tunis och övergick år 1913 till Islam. Dels i en djup känsla för den enkla renheten i den religionen och dels — som han framhöll i ett brev år 1925:

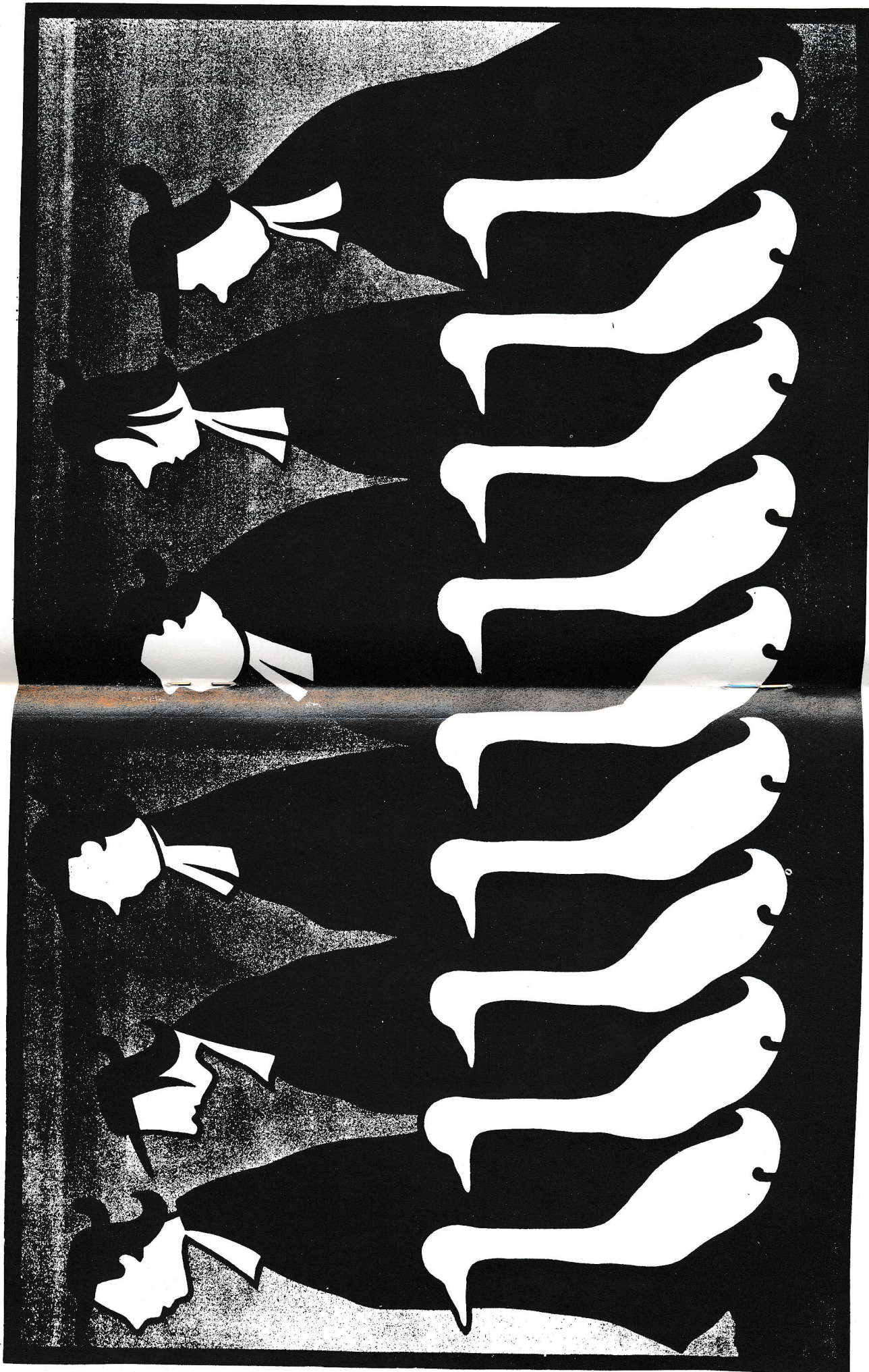
»...i avsky inför den västliga bestialiteten och dess kannibalism. Jag rodnar av skam över att tillhöra denna ras av 'vita vildar'. Jag är muslim i protest mot hela den västerländska dårskapen.»

Han var lidelsefull pacifist i kamp mot militarismen och chauvinismen under det Försatta världskriget. Deltog sedan några årtionden fram i den offentliga debatten i Tunis under det han fortsatte teckna landskap och gatuscener för sitt nöjes skull. Vid krigsutbrottet 1939 var arbet slut och därefter levde han och hans hustru i bortglömd fattigdom till dess hon avled år 1948 och han själv gick bort 1951.

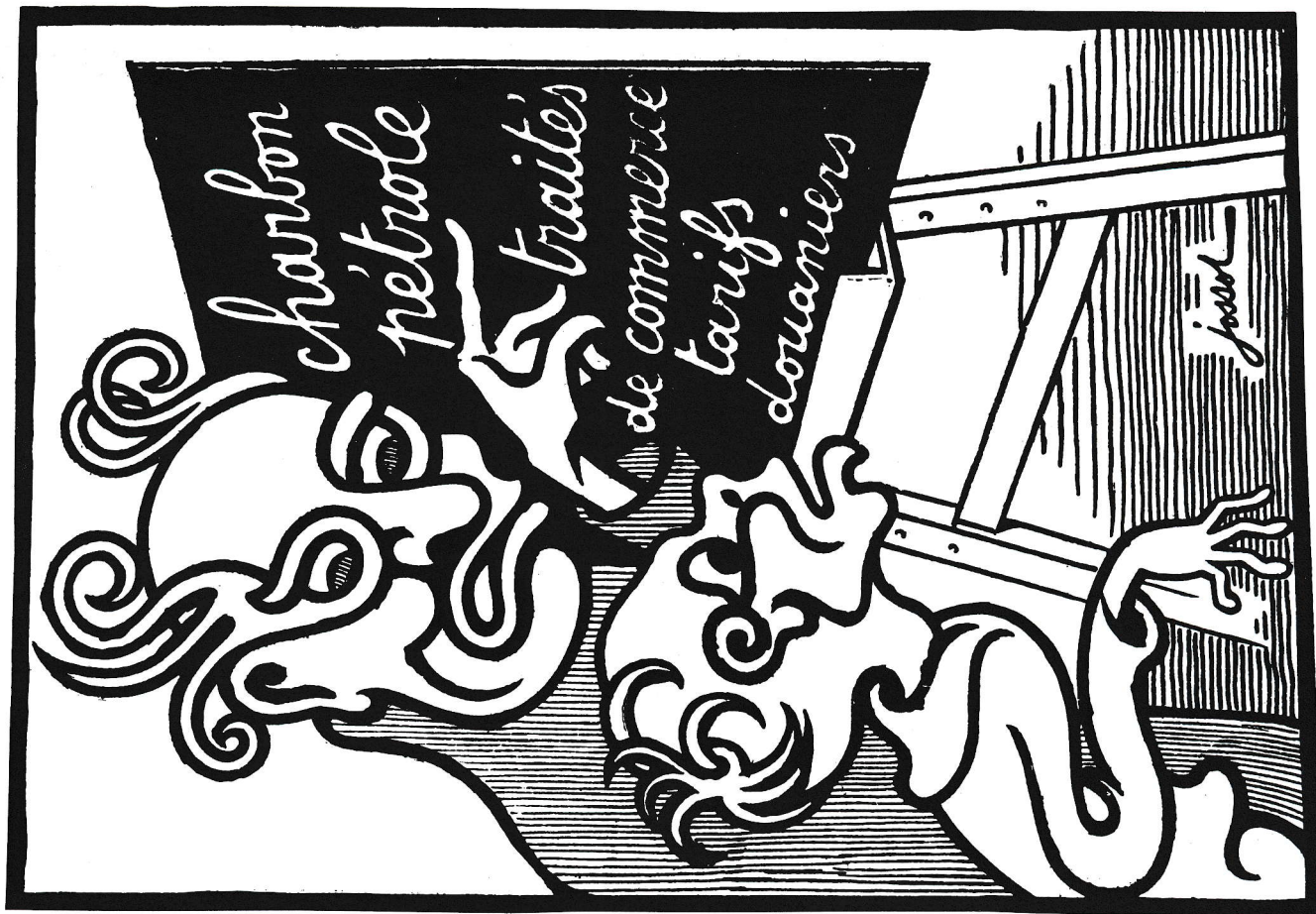
Om honom finns dock en biografi: Dixmier, Michel. *Jossot, Cahier de l'art mineur* no 23. 1975.

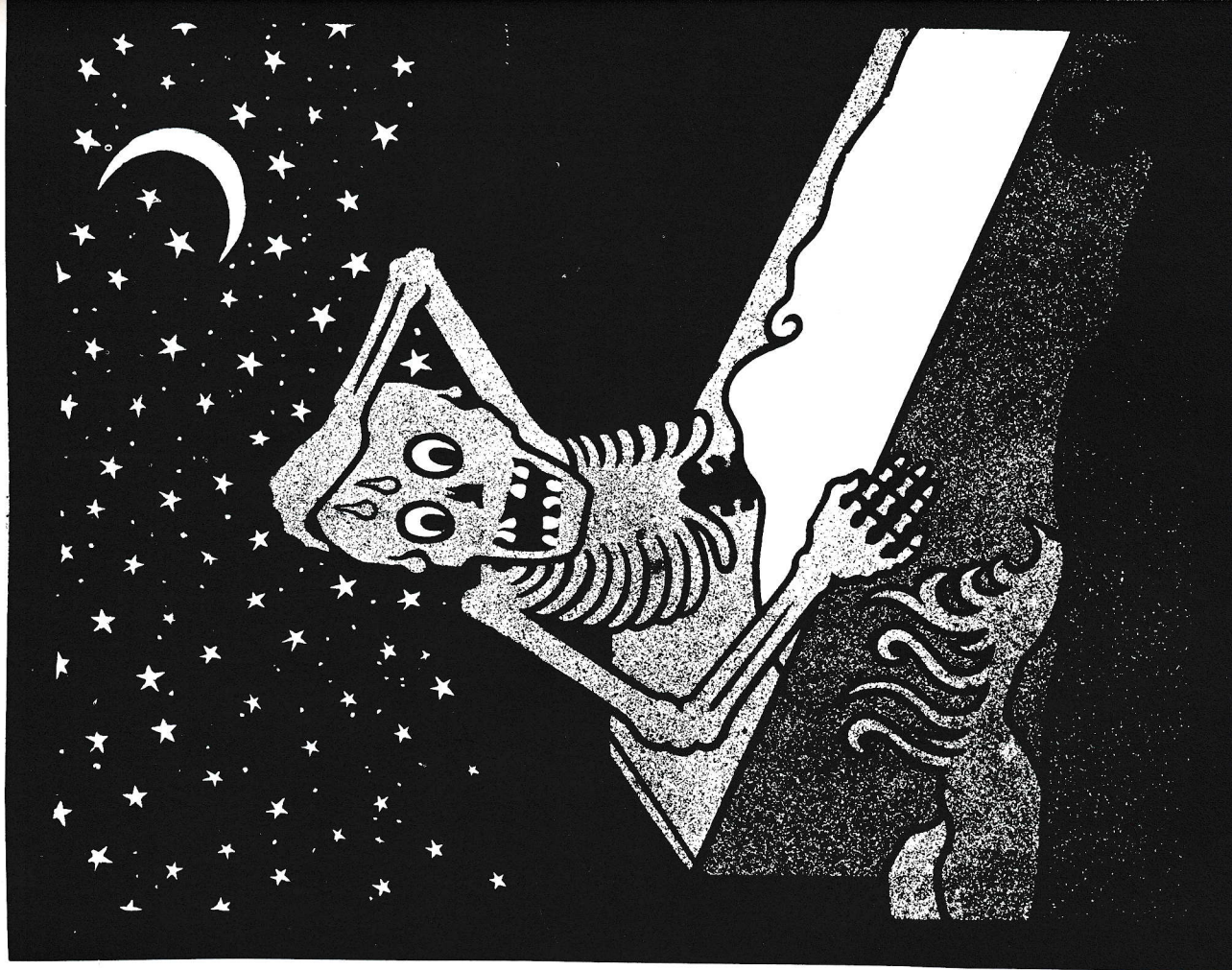

L'Assiette au Beurre nr 59 (1902)

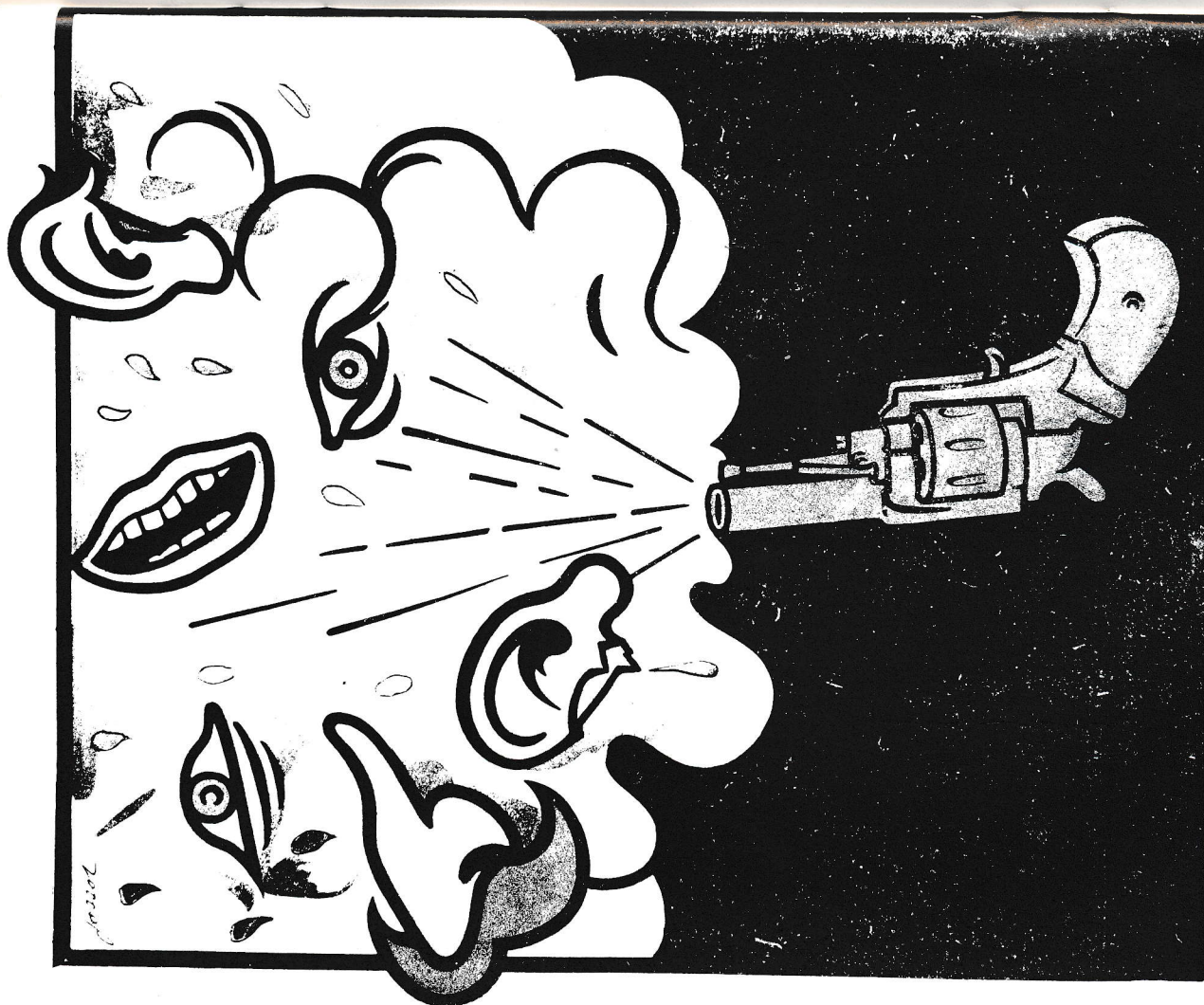
Le Progrès civique nr 138, 1922.

Text: Kol, olja, handelsfördrag, tulltariffer.
Fattar du? Fosterlandet!

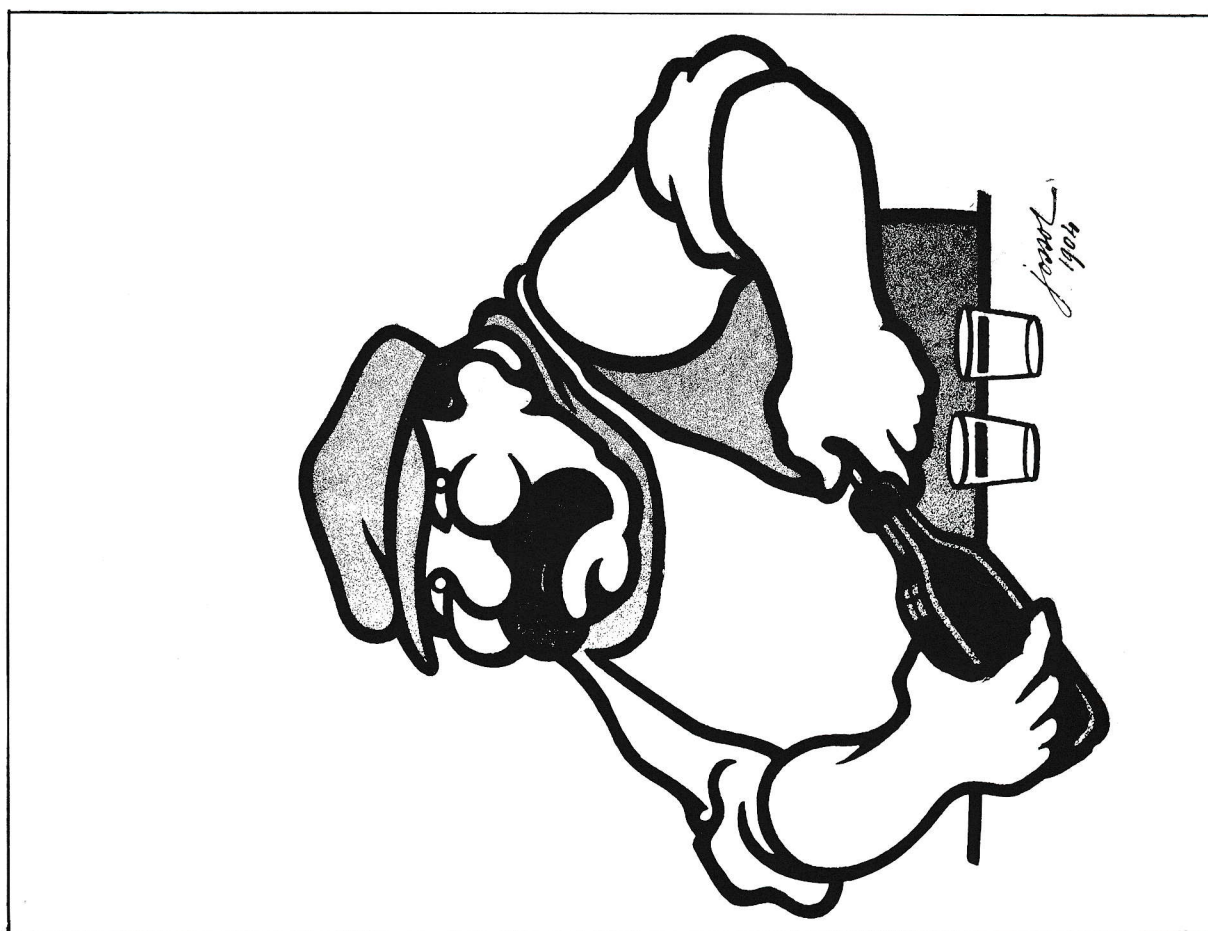

L'Assiette au Beurre nr 156 (1904)

— Jag drömde jag var vid liv!

nr 322 L'Assiette au Beurre. Allt är förlorat, till och med hedern.

L'Assiette au Beurre nr 163 (1904)

Jag tror på allmänna rösträtten.

Abel och Galois

av Mats Parner

□ Om de båda unga matematiska genierna Niels Henrik Abel och Évariste Galois och deras levnadsöden, berättar här Mats Parner.

*Den gudarna älskar dör ung...
»He dies young whom the gods love.»
(Menander)*

I en av Björk-Brolin-Ljungströms läroböcker i matematik för gymnasieskolan börjar texten plötsligt leva alldeles av sig själv på ett helsidesuppslag, ett uppslag där den förväntansfulla eleven med stigande förvåning läser dessa blixtrande och livfulla rader från matematikens mytomspunna historia:

»Två unga genier, norrmannen *Abel* och fransmannen *Galois*, lyckades i början av 1800-talet visa att polynomekvationer av högre grad än fyra inte går att lösa med vanliga algebraiska metoder. Båda fick 'ett kort och tragiskt liv'. Fattigdom och sjukdom fördunklade

Abels sista år. Endast 26 år gammal dog han i lungrot 1829. Två dagar efter hans död kom meddelandet att han fått en professur i matematik.

...

Évariste Galois kom tidigt på kant med både skolan och samhället och satt till och med i fängelse under en period. Blott 20 år gammal dog han år 1832 i en duell 'om politik och en flicka'. Natten före duellen skrev han febrilt. Medveten om sin oförmåga att hantera skjutvapen ville han åt eftervärlden bevara sina viktigaste matematiska resultat.»

Detta låter onekligen mer än lovligt dramatisk och suggestivt. Därför tar jag mig nu friheten att komplettera och kommentera den givna bilden, och på vissa punkter redovisar jag dessutom en avvikande uppfattning. Där inte annat sägs har jag använt mig av E T Bells klassiska och starkt inspi-

rerande *Matematikens män*, ett standardverk om genier och pionjärer på drygt 500 sidor, utgivet på svenska i sin andra upplaga år 1957.

Niels Henrik Abel var son till en kyrkoherde och föddes i den lilla byn Findö i Kristiansands biskopstift i Norge den 5 augusti 1802.

Kyrkoherden och hans hustru, den livliga och viljestarka Anne Marie Simonsen, fick så småningom ytterligare sex barn. Den tidens Norge hade förvisso inte särskilt mycket gemensamt med våra dagars: armod och fattigdom präglade landet till följd av krigen mot Sverige och England, och tidvis var hungersnöden mycket utbredd i både städer och på landsbygd. Inte heller det unga och framtidssträvande kyrkoherdeparet i Findö skonades; också där tvingades man för det mesta leva under knapphetens kalla stjärna. Ändå lyckades familjen hålla samman, och i regel höll man fanan högt. Det

finns för övrigt en mycket uttrycksfull tavla av Abel från den tid då han upptäckt sin unika matematiska begåvning i 15-16-årsåldern, en tavla där han sitter vid brasan och studerar med ena ögat på sin matematik och det andra på sina yngre bröder och systrar, som oavbrutet sorlar och stimmar omkring honom. Men oväsendet störde honom aldrig, och han deltog själv i de muntliga samtalen medan han skrev.

Över huvud taget slås man av den obändiga framåtandan, generositeten och tillgivenheten när man söker efter Abels karaktärdrag. Därför vill man gärna se en genuin bundsförvant i honom. Han är helt enkelt en av våra *samtida*, en ädelmodig yngling som tagit av sig båda sandalerna en het sommarkväll nere vid prämnakanalen för att med några eleganta penseldrag och med glimten i ögat förklara innebörden av *Abels teorem*. (Han påstås allmänt ha varit en utmärkt lärare.)

Enligt E T Bell var Abel »full av självvilj». Han var också en man som »såg framtiden i rosenrött», utrustad som han var med ett »obetingligt» gott humör, och han sägs aldrig ha yttrat »ett otäligt ord» i hela sitt liv — inte ens när han under sin vistelse i Frankrike drabbades av lungtuberkulos. Dock saknade Abel minst av allt temperament. I ett berömt brev till en av sina upptäckare och mecenater uttalar han sig med både respektlös ironi och i ohöjda sarkasmer om flera av dåtidens mest framstående matematiker: Legendre, Laplace, Poisson, Fourier och Lacroix. Man kan säga att han gör sitt uttalande med den starkes och överlägsnes rätt; ty i mitten av 1820-talet hade Abel inte längre någonting att lära av en samling bedagade franska vetenskapsmän nere i Paris. »Cauchy är galen», skriver han sålunda om den störste auktoriteten av dem alla. »Vad han gör är visserligen utmärkt men mycket oredigt.»

Det är inte uteslutet att Abel faktiskt hade helt rätt i detta beska omdöme, Ty Cauchy var inte bara en lysande matematiker — han var också en politisk bakåtkrävare av sällsamma mått och en av *Maktens* handgångne män. Det var till största delen denne Cauchys fel att Abels särklassigt viktigaste avhandling, sedermera världsberömd och prisbelönad, plötsligt bara försvann in i Paris-luftens dis och dimma (för att sedan återupptäckas och publiceras först år 1841 efter ett ingrepp av den norske konsulin). Det var också Cauchy som på samma sätt försnillade/fördärvade ett av Galois' stora arbeten — om medvetet eller omedvetet vill jag tills vidare låta vara osagt.

Det enda som Abel inte förmådde uthärda var ensamheten.

»När jag är ensam saknar jag arbetslust och känner mig bitter», skriver han i ett annat brev, där det för en gångs skull varken strålar eller skimrar om honom. Men i praktiken riskerade Abel sällan att bli lämnad ensam. Inte med den personlighet och den läggningen. »Med sin obotliga

optimism lyckades han till och med bli förlovad med en ung kvinna — Crelly Kemp», skriver Bell på sitt avväpnande och oerfarna härmiga sätt och får läsaren att nära nog associera till Bislet eller någon annan idrottsarena...

När förlovningen eklateras är Abel blott 23 år gammal.

Men till sist blir tuberkulosen den store matematikern övermäktig. »Jag skall kämpa för mitt liv», utropar han i yrsel och slokar med vingarna som en sjuk örn. De sista dagarna tillbringar han tillsammans med Crelly Kemp i Froland. När sanden oåterkalleligen rinner ut i timglasets, skriver han till en av sina bästa vänner, Keilhau, och ber honom gifta sig med Crelly. Så sker också, trots att de båda aldrig har sett varandra tidigare.

Genom en ödets nyck blir Abel slutligen utnämnd till professor i matematik vid universitetet i Berlin den 8 april 1829. Då är han redan död sedan två dagar tillbaka.

Niels Henrik Abels liv blev dessvärre alltför kort. I den bemärkelsen, och endast i den, var hans liv »tragiskt» för att nu tala med Björk-Brolin-Ljungström (se ovan) — men i alla andra avseenden var hans levnadsbana en vacker och genomlyst föreställning både på det subjektiva och det objektiva planet. I det stora hela var Abel en lycklig och harmonisk människa, en man som älskade sin matematik ungefär lika högt som sin tillkommande: den rödhåriga Crelly. Och enligt den berömda Charles Hermite har Abel givit matematikerna »något som kommer att hålla dem sysselsatta i femhundra år». I denna entusiastiska hyllning ryms utan tvivel en kärna av sanning. Ty vad Hermite syftar på i sitt yttrande är Abels *Teori för elliptiska funktioner*, som numera fyller mer än 100 sidor i hans samlade verk och är identisk med den lysande avhandling som Cauchy en gång slarvade bort.

Ett tragiskt liv? Nej, ett rikt, fruktbart, mänskligt och värdigt liv — bara alltför kort.

I slutet av 1820-talet tändes en ny stjärna av osedvanlig lyskraft på matematikens blå-vit-röda himmel i Frankrike: Évariste Galois. Därmed hade även fransmännen långt om länge fått sin Abel. Tyvärr fick de båda unga giganterna aldrig tillfälle att mötas, trots att de måste ha befunnit sig blott på några få kilometers avstånd från varandra under Abels långa vistelse i Paris — och trots att Galois enligt alla källor var en stor beundrare av Abels verk.

Den eldfängde revoltören Évariste och den obotliga himlastormaren Niels Henrik: vilken otrolig häxbygd skulle inte de två ha lyckats koka ihop?

Det blev slutligen Galois som i stringent form lyckades formulera *de nödvändiga och tillräckliga villkoren* för möjligheten att lösa algebraiska ekvationer av godtyckligt gradtal. På det frontavsnittet gick Galois till och med ett gott stycke längre än Abel. Med samma rätt kan man säga att Galois' stora insats som matematiker ligger inom *grupp teorin* — en teori som på senare tid fått oväntade tillämpningar inom bla modern atomfysik. »Existensen av elementarpartikeln Omega-minus», skriver Tord Hall i en av sina böcker, »kunde förutspås genom grupp teoretiska resonemang, och den experimentella bekräftelsen kom 1964».

Évariste Galois fick aldrig uppleva sin 21-årsdag. Hans samlade verk fyller inte mer än 60 sidor. Av dessa 60 sidor har 38 utgivits postumt. Han miste livet i en duell med politiska förtecken en tidig vårmorgon för mer än 150 år sedan. Ingen vet längre var hans grav är belägen. Men vem var han egentligen innerst inne? Varför drabbade honom detta sällsynt oblika öde? Har han ännu något *väsentligt* att förmedla till oss, vi som nu lever i 1980-talets splittrade och kaotiska värld?

Det är stora och svåra frågor, och personligen gör jag inte anspråk på att kunna besvara dem — åtminstone inte ännu.

Men jag vågar påstå att var och en som tar sig an Évariste Galois' liv och leverne

från en seriös utgångspunkt blir djupt förstånd och på samma gång djupt fascinerad. *When the Gods Love* är mycket riktigt den känslofulla och anslående titeln på den klassiska Galois-biografen: en drygt 300-sidig bok som skrevs år 1948 av en viss Leopold Infeld, framstående polsk fysiker och tillika en av Albert Einsteins närmaste vänner och medarbetare. Denne Infelds biografi är både välskriven och medryckande; den är i högsta grad läsvärd och intressant. Men den är också djupt försätlig. Dess omedelbara intresse ligger nämligen till stor del i de många sakfelen, överdrifterna och de uppenbara anslagen till myt och dimbildning kring Galois och hans liv. Man kan säga att Infeld i överdrivet nit kom att skriva en »roman» snarare än en »biografi». Hans förhållande till det historiska källmaterialet var med andra ord ett mycket fritt och ytterst lättsinnigt förhållande. Detta har amerikanen Tony Rothman övertygande lyckats visa i en utökt studie i *Scientific American* (nr 4/82): *The short life of Evariste Galois*.

Mytbildningen kring Galois är både fängslande och förvånande ... precis som om inte ovedersägliga fakta i målet vore nog och mer än nog. Se här:

Évariste Galois kom till världen den 25 oktober 1811 i den lilla byn Bourg-la-Reine ett stycke utanför Paris. Hans far var borgmästare, modern var hans lärare, och familjen befann sig tämligen högt upp på den samhälleliga rangskalan.

Redan i 15-årsåldern läser Galois avancerad matematisk litteratur med ungefär samma lätthet som andra läser serietidningar och enklare kärleksromaner. Han absorberar mer och mer av sitt ämne och gör väldiga framsteg från dag till dag. Men tyvärr äger han inte Abels sociala begåvning. Där för blir han ofta isolerad och missförstådd och periodvis inärvänd och svåråtkomlig. Hela hans omgivning tycks uppbyggd av lika delar fientlighet och enfald.

Alltifrån puberteten drabbas Galois

oupphörligt av svåra och plågsamma motgångar:

Trots överlägsna kunskaper blir han vid två tillfällen (mot alla odds) underkänd vid inträdesprovningarna till den prestigemärkade *École Polytechnique* i Paris. Så begär den älskade fadern självmord när Évariste är 16 år gammal efter en utomordentligt vidrig smädeskampanj i Bourg-la-Reine — en välregisserad politisk förföljelsekampanj för att tala klarspråk. Vidare går inte mindre än tre av Galois' vetenskapliga avhandlingar, skrivna redan i 17-18-årsåldern, förlorade på de mest orimliga och osannolika sätt. På nytt bär den förhärda de Cauchy en god del av ansvaret. Ingen förmår på allvar upptäcka Galois' storhet som matematiker medan han ännu är i livet. Även som lärare misslyckas han fullständigt.

Men tiden går, och 1830 sköljer äntligen juli-revolutionen fram över Paris efter flera års politisk oro och bittra klassmotsättningar — Galois har definitivt valt sida och återfinns nu högst upp på barrikaderna, vredgad, stridslysten och passionerat fientlig mot de härskande. Han är hängiven republikan och går in i nationalgardet. 1831 blir han satt i fängsligt förvar under sex månader av uttalat politiska skäl. En kort tid efter frigivningen upplever han sin första och enda kärlekshistoria, mytomsusad och motsägelsefullt skildrad som så mycket annat i hans liv. Tex har kvinnan i sammanhanget, Stéphanie, beskrivits som simpel gatflicka men även som attraktiv professorsdotter, för att inte röra vid åtskilligt däremellan.

I maj 1832, slutligen, blir Galois oväntat utmanad på duell av kallhamrade politiska meningsmotståndare. Det är inte klart om duellen utöver politiska principer även rymmer amorösa inslag — dvs om Stéphanie på något sätt finns med i bilden eller dess konturer. Av dunkla och outgrundliga skäl ser sig Galois tvingad att anta utmaningen... Han vet att hans chans är mikroskopisk; han vet att hans tid är ute.

Enligt legenden — men ingalunda i verkligheten — skrev Galois ner *hela* sitt »matematiska testamente» den sista natten före avgörandet. Här följer vår käre E T Bell som väntat i Leopold Infelds upptrampade fotspår med tirader som är närmast extastiskt utformade (och som olyckligtvis tycks ha inspirerat även Björk-Brolin-Ljungström):

»Vad han skrev under dessa förtvivlade timmar före gryningen kommer att hålla generationer av matematiker sysselsatta under sekler. Han hade funnit, en gång för alla, den riktiga lösningen på en gåta som hade plågat matematikerna under århundraden: under vilka förutsättningar kan en ekvation lösas? Men detta var endast en av många saker. I sina störra arbeten använde Galois teorin för grupper med glänsande framgång. Galois var en av de verkliga föregångsmännen inom denna abstrakta teori, som i dag är av grundläggande betydelse för all matematik.»

Jag läter också Bell ge sin version av det bittra och oåterkalleliga slutet:

»Tidigt på morgonen den 30 maj 1832 mötte Galois sin motståndare på 'årens fält'. Duellen ägde rum med pistol på tjugofem stegs avstånd. Galois föll, skjuten genom inälvorna. Ingen läkare var närvarande. Galois lämnades där han hade fallit. Klockan nio förde honom en förbipasserande bonde till Cochinsjukhuset. Galois visste att han skulle dö. Innan den oundvikliga bukhinneinflammationen satte in, och medan han ännu var vid fulla bruket av sina sinnen, vågrade han att mottaga prästens tjänster. /.../ Hans yngre bror, den enda av hans familj som underrättats, anlände i tårar. Galois försökte trösta honom med en attityd av stoicism. 'Gråt inte' sade han, 'jag behöver allt mitt mod för att dö vid tjugofem års ålder'.»

Detta tårdrypande avsked mellan bröderna är förmodligen ännu en del i den allmänna mytbildningen kring Galois. Det är onekligen ett mycket sentimentalt och känsloladdat avsked — vilket inte hindrar att det också är mycket vackert.

Man kan fråga sig om Galois' politiska hållning blott var ett uttryck för privat desperation *eller* om han i sin revolutionära aktivism var lika medvetet klarögd som i sina matematiska studier. För att åtminstone antyda ett svar på den frågan slutar jag nu med tre helt korta citat. De är alla signerade av Évariste Galois, fransk matematiker, en sentenseernas okrönte mästare:

»Jag begär ingenting av er för egen räkning men tala ut för er heders skull och efter ert samvete.»

(Galois i ett angrepp på de undflyende studenterna i École Normale inför juli-revolutionen);

»Om det krävs ett liv för att väcka folket är jag villig att offra mitt.»

(Galois på barrikaderna);

»Förlåt dem som har dödat mig, ty de är i god tro.»

(Galois i ett brev 'till alla republikaner' den 29 maj 1832).

— Évariste Galois! Vid 20 års ålder sköts du till döds i utkanten av Paris. Ditt hjärta tycks ha revolterat mot din hjärna. Fanns verkligen ingen återvändo? Hade inte gudarna i själva verket långt större uppgifter i beredskap åt dig? ●

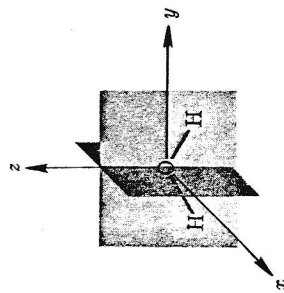
Litteratur:

E T Bell: »Matematikens män: genier — pionjärer — människor» (Stockholm 1957)
Tord Hall: »Matematikens utveckling» (Lund 1970)

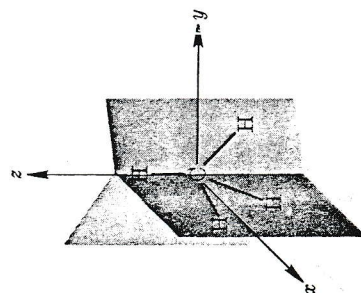
L Infeld: »Whom the Gods Love — The Story of Évariste Galois» (USA 1978)
Scientific American nr 4/82

Om betydelsen av symmetri

av Svante Svensson

Molekyler är symmetriska. Figuren illustrerar symmetriplanen i en vattenmolekyl (H_2O) ovan och i en metanmolekyl (CH_4) nedan. I grupp teorin beskrivs symmetrin matematiskt.

Abel och Galois är som framgår av Mats Parners artikel mest allmänt kända för sina arbeten om polynomekvationer. Särskilt berömd är förstås Abel för att han lyckades visa att femtegradsekvationen är olösbar med rotutdragningsmetoder. (Med andra metoder kan man plocka fram lösningar, tex med den idiotflit som kännetecknar en dator, är femtegradsekvationen en enkel match). Man kan ändå fråga sig vilken av deras insatser som har mest betydelse för oss idag. Jag tror att de flesta fysiker och matematiker är eniga om svaret:

Abels och Galois största insatser var att de började utveckla den s k *grupp teorin*.

Grupp teori skulle förtjäna en större populär artikel i *Förr och Nu*, eftersom den kastar ljus över den moderna vetenskapens tankesätt. I en kort notis som denna får vi emellertid nöja oss med att konstatera att *grupp teori* är det matematiska språk vi använder när vi skall beskriva *symmetri egenskaper i naturen*.

Detta är oerhört viktigt! Alla molekyler besitter en eller annan form av symmetri. Se figuren! Detta innebär förstås att kemisterna för att förstå kemiska reaktioner på en fundamental nivå måste behärska *grupp teorins språk*. Och den moderna kemin är grunden för *biologin* vilket gör att man faktiskt kan påstå att Abels och Galois arbeten utgör väsentliga element i vår förståelse att förstå oss själva som materiella varelser.

Det sista påståendet skulle säkert förvånat Abel och Galois eftersom de utvecklade *grupp teorin* väsentligen för att förstå abstrakta egenskaper hos matematiska ekvationer — att dessa egenskaper också finns i naturens symmetri avslöjades senare under 1800-talet av bl a Pasteur för att slutligen under 1900-talet bilda en av hörnstenarna i den moderna kvantfysikaliska beskrivningen av materien. Processen har nu gått så långt att de allra innersta byggstenarna i materien, kvarkarna, från början beskrivits huvudsakligen med ett språk hämtat från grupp teorin. ●

Gamlelandets sönnar

av Odd S. Lovoll

□ Åren 1875 — 1885 grundades den norsk-amerikanska litteraturen, som fram till 1940-talet resulterade i mer än 200 romaner.

Den norska immigrantlitteraturen i Amerika skildrade normmännens vandermoder i det nya landet. Hemlandets språk höll normmännen samman och skyddade dem mot den hårda anpassningen till det nya samhället. Odd S. Lovoll beskriver här i förordet till boken *Gamlelandets sönnar* hur de skrev för att bevara sin särprägel.

Waldemar Ager (1869-1941) föddes i Fredrikstad i Norge och emigrerade med sin familj till Förenta Staterna 1885. Sju år senare flyttade han till Eau Claire i Wisconsin, då känd som »sagspånsstaden» på grund av de många sågverken. Han hade redan arbetat som tryckerilärling, sekreterare och utgivare av norskspråkiga tidningar och skulle snart börja en karriär som skönlitterär författare.

1926 publicerade han *Gamlelandets sönnar* (Sons of the Old Country). Det är en levande och händelserik roman, som skildrar de norska skogsarbetarbosättningarna i Wisconsin före och under inbördeskriget. Ager väl utvalda huvudpersoner, miljöer och händelser gör *Gamlelandets sönnar* till ett viktigt bidrag till den amerikanska ro-

mankosten. Skrivna på norska skildrar den de första vågorna av immigranter till USA och den roll de spelade för landets utveckling mot modernisering och makt. I likhet med andra immigranter försökte normmännen omfatta två kulturer. De nyligen anlända upprättade ett nätverk av kontakter på det egna språket för att säkra den mest livsnödvändiga informationen och bevara länken med hemlandet. I Amerika fick de tryckta ordet ökad betydelse. Hemlandets språk symboliserade etnisk enhet, blev bandet mellan vitt utspridda individer av samma nationalitet och ett medel för orientering och skydd mot den hårda anpassningen till den amerikanska kulturen.

Viljan att uttrycka sig återspeglade samtidigt ett behov att artikulera och förklara de nya livsomständigheterna. Det smärtsamma uppbrottet från hemlandet, avkoppandet av familjeband, förlusten av allt det invandrande, ångesten som orsakades av konfrontationen med de nya kraven måste undersökas.

Känslor och erfarenheter måste uttryckas, registreras och förstås och slutligen inordnas i en fast form. Detta behov att skildra och definiera sitt deltagande - till och med överskrida sina erfarenheter som immigrantfolk - i förmandet av Amerika ledde till en blomstring av skrivande på nationalspråket. Skönlitteratur skrivna av norska immigranter uppgick till över 200

romaner, många volymer med noveller, diktsamlingar och dramatik. Dessutom publicerades enbart i tidningar och tidskrifter mycket fiktionsprosa och en oerhörd mängd poesi. Normmännen blev inspirerade att skriva ballader, lyrik och from religiös poesi strax efter att utvandringen från hemlandet påbörjats 1825. Självklart förekom också brev, reseskildringar och journalistik. De norska immigranterna hade däremot under nästan 50 år levt som en ganska stor minoritet innan någon av dem skrev skönlitterär på norska. Grundandet av den norsk-amerikanska litteraturen kan hänföras till årtiondet mellan 1875 och 1885 och koncentrerades geografiskt till Illinois, Iowa, Wisconsin, Minnesota, och Syd- och Norddakota. Den norska immigrantlitteraturens blomstringstid varade omkring 40 år. 1940 hade den helt upphört.

Det mesta av den norsk-amerikanska litteraturen kan beskrivas som nostalgisk eller didaktisk, men i den fanns också en vilja att utforska immigrationserfarenheterna, att ge tröst åt skiftande attityder, övertygelser och sedvänjor, samt ett genomgående intresse för hur kulturkonflikterna påverkade alla immigrantgrupper. Som konstnärer var immigrantförfattarna närmast amatörer. Skrivandet skedde när tillfälle gavs och på fritiden. De förtjänade sitt levebröd i de mest skiftande yrken. Inte sällan var de journalister i immigrantpressen eller präster eller lärare. I allmänhet var deras utbildning bättre än den genomsnittliga immigrantens, fastän det just bland norskamerikanerna som intresserade sig för litterära företag fanns både affärsmän, timmerhuggare, småbönder och andra som svettade fram en mager inkomst på allehanda jobb och i olika position i samhället. I sina berättelser behandlade dessa författare vitt skilda ämnen, men med koncentration på olika aspekter av immigrantliv. Bara en mycket kortfattad beskrivning av omfånget i deras produktion blir här möjligt att göra. De skrev om och i allmänhet för immigranterna själva. Den tidiga litteraturen återspeglade en stark religiös tradition med inslag

av fromhet. De både enkla berättelserna av Nicolai S Hassel, publicerade 1874 i tidskriften *For hjemmet* var ett uttryck för den här traditionen. Denna skildring av en byskollärares erfarenheter i Minnesota förmedlar, fastän den uppvisar begynnelsevärigheter i att konstnärligt hantera immigrantskildringen och fastän den är dåligt komponerad och moraliserande i tonen, en äkta norsk-amerikansk stämning.

Bernt Askevolds roman *Hun Ragnld el-ler billeder fra Søndfjord*, utgiven 1876 utspelades i Norge och således långt borta från immigrantvillkoren. Året därpå kom Tellef Grundysets ut med ett ärligt, om än opolerat verk med titeln *Fra begge sider af havet* som på nytt tar läsaren tillbaka till det norska landskapet, men i likhet med Hassels romaner gjorde den en banbrytande insats inom den norsk-amerikanska litteraturen genom att sätta immigrantens liv i blickpunkten.

Enligt Bjørnstjerne Bjørnsons modell 1870 talet bevitnade uppkomsten av en litteratur med lokal präglning i Amerika. Immigrantens litterära försök var identiska med det skrivande som i övrigt just då ägde rum i Väster. Stimulans kom dessutom från norska författare. Modellen var ofta de mäterliga bondeskildringarna av Bjørnstjerne Bjørnson. Immigrantförfattarna tillämpade hans modell men olyckligtvis utan att äga mästarens talang. Den mest lyckade imitationen var utan tvekan *Husmandsgutten* av Hans Foss, utgiven som bok 1885, men som först publicerats som följetong i immigranttidningen *Decorah-Posten*. Boken skildrar den fattige immigrantens framgångsrika karriär. Han gör sig förmögen i Amerika och återvänder till Norge och besegrar klassfördomarna och gifter sig med flickan han älskar. En norsk-amerikans nationalromantisk litteratur som också fann en publik i hemlandet uppkom således.

Omkring 1850 hade ett antal norskamerikaner bidragit till att utveckla det litterära

Norge, Uvdals kyrka

Foto Gun Kessle

skapandet bland immigrantkretsarna i Upper Midwest. En författare som Ole Amundsen Buslett, som strävade att bli norsk poet i Amerika, hade en stilistisk spännvidd som sträckte sig från den realistiska berättelsen till drömsagor och fabler med fantasirik symbolism och liknelser.

Ännu mer varierande var Jon Norstogs arbeten. Han skrev svärförståelig vers och långa dramer och epos. Som kontrast kan framhållas Peer Strömmes självbiografiska berättelse *Hvorledes Halvor blev prest*, utgiven i Decorah, Iowa, 1893 och dess fortsättning *Unge Helgeson*, utgiven 1906. De två romanerna ger en underhållande inblick i livet bland norsk-amerikanerna, men här finns också, särskilt i den andra romanen, temat om den amerikanska drömmen och tendensen till integration. En ny dimension infördes i immigrantlitteraturen genom Kristofer Jansons idealism och humanistiska filosofi. Janson, som var ledande norsk författare på 1870-talet, anlände till Minneapolis 1881 för att främja Unitarismens sak bland skandinaviska immigranter. I ett flertal av de romaner han skrev under sina år i Amerika - handlingen utspelas bland landsbygdsmigranter - presenterade Janson sina idealistiska idéer och sin samhällskritik.

En gradvis besvikelse över de förhållande förhållandena fick honom att i sina romaner satirisera över amerikansk kultur och angripa det amerikanska samhället för dess urusla behandling av arbetare, kvinnor och immigranter. Han återvände till Norge 1893.

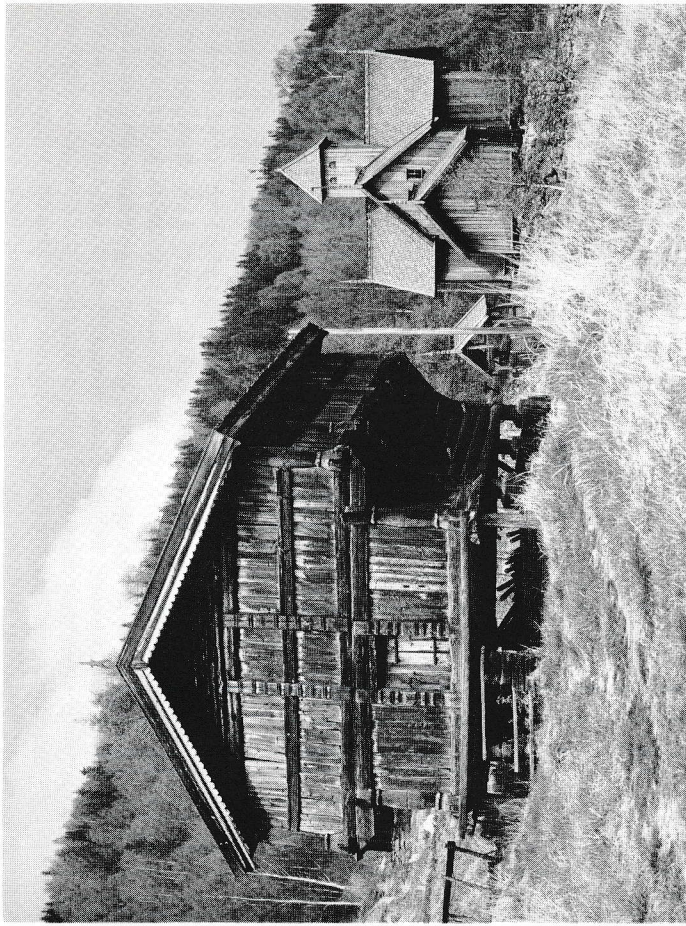
När den norsk-amerikanska litteraturen gick över i 1900-tal nådde den en ny nivå i konstnärlig mognad och kulminerade med några av sina bästa verk på 1920-talet. Bland de prominenta författarna fanns Simon Johnson, Johannes B. Wist och Ole E. Rølvaag, som tronade högst av dem alla.

Under seklets första decennium överträdde den amerikanskfödda generationen i antal de som hade kommit från Norge. Bevarandet av norsk kultur och traditioner sysselsatte författarna. Immigranternas

barn var emellertid inte odelat mottagliga för budskapet. Ändå var det den här perioden som uppvisade det största löftet om en norsk permanent subkultur som manifesterade sig i ett blomstrande organisationsliv, en framgångsrik immigrantpress och en riktigt bra litteratur.

I åtskilliga romaner målade Simon Johnson upp nybyggarsamhällena på Norddakotas prärier. Hans verklighetstroga och lyhörda skildring av nybyggarliv och modernt liv på prärien i sådana arbeten som *I et nyt rige* 1914, *Fallitten paa Braastad* 1922, och *Frihetens hjem* 1925, gav honom namnet »prärieförfattaren». Johannes B. Wist, Decorah-postens utgivare, skrev i början av 20-talet en charmerande och insiktsfull trilogi om en ung immigrant Jonas Olsen, som flyttade som vanlig arbetare från gatorna i Minneapolis till västra Minnesota, där han deltog i uppbygget av ett nytt samhälle och slutligen grundade sin egen stad. Trilogin tar upp problemet med assimilationen, men den gör det befriad från det vanliga moraliserandet som var typiskt för många andra immigrantförfattare. Trilogin avslöjar en skarp sinnig iakttagelseförmåga och äkta förståelse för immigrantens sätt att tänka.

Under samma årtionde, men efter smältedgshysterin och krigsårens extrema främlingshat skapade Ole E. Rølvaag sina klassiska skildringar av immigrantlivet. Hans storartade porträtt av nybyggare på prärien *Giants in the earth*, som hade getts ut på norska några år innan den engelska översättningen kom 1927, markerade att norsk-amerikansk litteratur hade blivit vuxen. Kritikerna betonade den psykologiska och emotionella tolkningen av drivkrafterna till expansionen västerut snarare än den ekonomiska - en process som krävde mänskliga förluster och dyrköpt mänsklig lycka. Men här finns både seger och tragik och löfte om ett bättre liv bortom umbärande och besvikelser. Rølvaags förtidiga död 1931 signalerade en litterär traditions hotande avbrott, en tradition som med honom hade

Uvdals kyrka

Foto Gun Kessle

uppnått sitt mest fulländade uttryck.

Waldemar Theodore Ager var en outhärlig förkämpe för saker han trodde på. Han drömde om att skapa en varaktig norsk-amerikansk subkultur inom ett pluralistiskt Amerika. Dess främsta uttryck skulle vara en självständig immigrantlitteratur. Hans dröm var dömd att misslyckas, men han sökte uppfylla den med kraft och ådagalade en uppseendeväckande energi och fantasi. Ager var troligen en av de mest självständiga och inflytelserika litterära personligheterna bland de norska immigranterna både som utgivare och författare.

Agers val av litterära ämnen påverkades av händelser i hans barndom. Han växte upp i eländig fattigdom. Hans far som var försu- pen övergav familjen 1883 för att bege sig till Förenta Staterna. Unge Ager kom till Chicago för att söka rätt på sin far och började där som lärling vid den norskspråkiga tidningen *Norden*, lärde sig till tryckare och

skaffade sig erfarenheter i immigrantjournalism. Han hade gått med i nykterhetsrörelsen i hemlandet och efter flyttningen till Amerika stärktes han i sin övertygelse att bekämpa dryckenskapens elände genom dels faderns exempel och dels hans egna landsmännans missbruk av alkohol. Agitation för total avhållsamhet och förbud mot försäljning av alkoholhaltiga drycker blev en stark drivkraft i hans litterära produktion parallellt med arbetet att bevara norska kulturella värden.

Alkoholismen i litteraturen

Nykterhetsrörelsen var faktiskt den enda staka faktor som mest inspirerade de norsk-amerikanska författarna i allmänhet. Ingen annan fråga skapade så mycket engagemang eller sysselsatte författare i samma grad. Den amerikanska baren förekommer nästan i alla litterära verk. Romanförfattare som Hans A. Foss, Kristofer Janson och

Simon Johnson behandlar alla dryckenskaps problem i sina verk. Till skillnad från majoriteten norsk-amerikaner, vars religion sa tillhörighet brukade vara lutheransk, var familjen Ager metodister och gjorde total avhållsamhet till ett absolut moraliskt krav. Agers far hade blivit fråntagen sitt medlemsskap på ett okänt sätt och brutalt sätt på grund av sitt drickande. Som en följd av sina egna erfarenheter utvecklade Walde- mar Ager en mer förstående och mindre fördömande syn på alkoholisten än vad som vanligtvis var fallet i nykterhetslitteraturen på den tiden. Hans rättfärdighetslitteratur och kompromisslösa idealism och tvånget att föreläsa för sina landsmän kom ändå att störa hans kreativa förmåga. Hans första skrifter var inget annat än enkla nykterhetstraktater. Ager flyttade till Eau Claire i Wisconsin 1892 för att arbeta för den norska veckotidningen *Reform*, som förespråkade nykterhet och förbud. 1903 blev han själv ansvarig för utgivningen. Fram till Agers död 1941 tjänade Reform som språkrör för hans ideer och övertygelser. 1894 publicerade han en samling skisser och dikter med titeln *Paa drikkenets konto*, där han fördömde alkoholhandlingen och 1899 skrev han ännu en moralisk traktat *Istrømmen*, i vilken han visar sina anlag som berättare. Det didaktiska måstrandet och självgod moraliserandet förstör också hans fortsatta arbeten. Hans bästa tidiga verk *Fortællinger for Eyvind* 1906, utgiven på engelska följande år och *Hverdagsfolk* 1908 uppvisar större konstnärlig mognad. Hans genombrott som erkänd norsk-amerikansk författare kom 1910 med romanen *Kristus for Pilatus*, utgiven i Norge 1911 av Aschehoug, ett ledande norskt förlag, med titeln *Presten Conrad Walther Welde*. 1924 kom den ut på engelska. Här finns enhet och kraft i berättandet. Boken förtäljer pastor Walther Weldes historia, en kompromisslös idealist och drömmare och hans konfrontation med den karga provincialism som kännetecknar den norsk-amerikanska församlingen. I en serie oför- glömliga karaktärsporträtt drar Ager fram

det religiösa bigotteriet och fördomarna bland immigranterna. Ager fick *Det norske Selskabs* litterära pris för den här boken. Det var som sekreterare och kassör i denna kulturella organisation och som utgivare av dess tidning *Kvartalskrift* under hela dess existens från 1905 till 1922 som Ager mest våltaligt förespråkade det norska arvet.

Under trycket av uppskruvad nationalism och krav på 100-procentig amerikanism framförda av antibindestreckivarna (d.v.s. de som inte accepterade begreppet norsk-amerikanism övers. anm.) framkastade Ager tankegångar om kulturell pluralism i en roman publicerad 1917, som han kallade *Paa veien till smeltepotten*. Ager var förespråkare för en självständig och säregen norsk-amerikansk kultur. Rötterna skulle finnas både i Norge och i Den Nya Världen. Bara på så sätt, trodde Ager, skulle immigranterna behålla sin självrespekt, bidra till en utvecklande kultur i Amerika och göra sitt eget nationella arv till en del av denna kultur.

I två novellsamlingar *Fortællinger og skisser* från 1913 och *Udvalgte fortællinger* från 1918 visade Ager sin skicklighet i att konstruera en vass berättelse. Några är mästerverk. Hans noveller kan ibland tyckas överlastade med sentimentalitet och förklarande kommentarer, men Ager visar sin skicklighet som författare och sin förmåga att vara både humoristisk och satirisk i sin behandling av immigranterna, egenskaper som gör berättelserna till underhållande läsning. Därefter följde ett mindre framgångsrikt verk. *Det vældelige navn* från 1923, som inte har något direkt att göra med immigrantsamhållena, utan är en vision från kriget.

Agers två sista romaner visar däremot på nytt hans omiskänliga konstnärliga talang. De är *Gamlelandets sønner* och *Hundeine* den senare publicerades första gången 1929 och kom i engelsk översättning två år senare som *I sit alone*. Ensamt i en eländig timmerkoja i utkanten av Dakotas jordbruksbygger sitter en åldrande man, en

Norge, Hurum inne i kyrkan. Foto Gun Kessle.

flykting från det förlutna och ser tillbaka på sitt liv. Hans minnen vandrar fram och tillbaka mellan hans tidigare år i Chicago och hans nuvarande situation. Denna både självbespeglade och realistiska berättelse är en genomgång av en människas liv, ett granskande och sökande i jaget, som har giltighet för varje person som bytt nationalitet. Kanske visar *I sit alone* bättre än något tidigare arbete Agers grundläggande idé om tragik. Han levde och såg själv sina egna ideal krossas. De frågor han så tappert hade kämpat för och ägnat sitt liv åt var ohållbara. Hans senare år var förmörkade av vanmakt och resignation. Den värld Ager hade hoppats få se kunde inte förverkligas. Hans ideal blev varken väl förstådda eller ordentligt uppskattade av hans landsmän i Amerika.

I *Sons of the Old Country* däremot uppehåller sig Ager mindre vid immigrantens dilemma och målar en mer positiv bild av livet i Amerika. Med fin känsla för historiska händelser och sociala skeenden återför Ager läsaren till åren före inbördeskriget och ställer slutligen själva kriget i blickpunkten. Den här avgörande och omtumlande perioden drev immigranterna in i integration i det amerikanska samhället och skapade en ny patriotism. 1916 hade Ager visat sin fascination inför dessa omvälvande år i amerikansk historia genom att trycka en historisk dokumentär *Oberst Heg og hans gutter* om det norska femtonde Wisconsinregementet, dess bedrifter och utmärkelser.

Norsk immigration till Amerika på 1800-talet fick en dramatisk öppning med ankomsten av slopen *Restaurationen* till New Yorks hamn 6 oktober 1825 efter en resa på 14 veckor från Stavanger. Det lilla fartyget hade 53 passagerare och besättningsmän, alla med avsikt att slå sig ner i Amerika. De flesta begav sig till Orleans county i västra delen av staten New York och tog land i vad som blev Kendall socken och kolonin de etablerade har därför blivit känd som Kendallbosättningen.

Hurum. Foto Gun Kessle

pet längs Mississippifloden. Flodstaden La Crosse utvecklade sig till ett naturligt kommersiellt, socialt och kulturellt centrum. Längre bort från floden i Eau Claire och trakterna kring staden fann normmän ofta anställning i kvarnarna och timmerhuggerlägren. Många normmän föredrog att förtjäna sitt uppehälle i redan beprövade yrken hellre än att röja nytt land och många bondpojkar blev timmerhuggare under vintrarna. De våldiga skogarna i norra Wisconsin utgör miljö i Waldemar Agers roman. Med återhållen realism porträtterar han livet i de små timmerhuggerbostäderna och skogslägren, laglösheten, drickandet och tumultet. Agers scen befolkas av för många skådespelare och kanske som ett resultat av det är få karaktärer fullt utvecklade. Handlingen bärs upp av omväxlande händelser, levande beskrivningar och träffande detaljer och återspeglar Agers skarpa insikt så väl som humor och slående ordvändningar. De unga män som intagit

scenens mitt är i huvudsak goda, om än inte helt i avsaknad av mänskliga svagheter och den dominerande slagsidan i berättelsen är optimism och anständighet.

De förkroppsligar styrkan och andan i det norska arvet. Huvudpersonen är den 18-årige Frederik, son till konsul Kristian Berg. I likhet med pastor Walther Welde i Agers roman *Christ before Pilate* (Kristus för Pilatus) tillhör Frederik en norsk aristokratisk tradition och är dåligt skickad att klara av strapaserna i nybyggarsamhället. Han blir missanpassad och känner sig illa till mods i de nya omständigheterna. Utöver Frederik Berg finns som huvudpersoner Hans Pedersen, en ung man ur de lägre samhällsklasserna från Frederiks hemstad, Isak Isakrud, yngre son till en bonde och Ole Brekke som hade studerat vid militärakademi och därför hade vissa pretentioner utöver de vanliga. Dessa unga män blir snabbt goda vänner. Men andra personer introduceras i berättelsen och ger färg och

variation åt livet i den lilla timmerstaden - troligen tidiga Eau Claire - vilket är den huvudsakliga lokaliteten i romanen. Männan uppträffar sitt tillfälliga hem i Scandiahuset, ett pensionat som drivs av den astmatiske Nils Myhra och hans hustru och deras dotter Annie.

Annies extrema bundenhet till sin fader väcker frågor om den psykologiska tolkningen och om Ager's avsikter. Liknande frågor är giltiga också när det gäller att förklara den roll Billy spelar, en kvinna förklädd till man och som är kokerska åt skoghuggarna. Ager hade förmågan att tränga in på djupet i sina karaktärer och demonstrerade också ett socialt synsätt i sin litteratur. I sina bästa noveller och i sådana längre arbeten som *Christ before Pilate*, *Sons of the Old Country* och *I Sit Alone* uppnår Ager litterärt mästenskap och förtjänar en framskjuten plats i den norsk-amerikanska litteraturen. Hans verklighetsnära och känsliga porträtt av livet i huggarmiljöerna, i uppbygget av nybyggarsamhällena och skildringen av de mer frivola sidorna av livet bland befolkningen är känsligt registrerade dokument om mänskligt liv och lidande.

När scenen skiftar till inbördeskriget och slagfältet, fångelserna och sjukhusen i södern, tecknar Ager några av sina bästa, men också mest störande bilder. Den norska immigrationen till Amerika under närmare 40 år före inbördeskriget utgjorde grundläggningsfasen under vilken mindre än 70 000 korsade Atlanten. Massutvandringen inträffade åtskilliga decennier efter kriget och förde med sig ytterligare sjuhundra tusen normän över Atlanten. Det är ur detta perspektiv, när assimilationskrafterna uppmuntrades och vann gehör, som Ager - kulturelle pluralisten - betraktar nybyggarepoken, dess heroiska sidor och som framstegskraft och förelöpare för en ny nationsbildning och dess möjligheter för individuella och kollektiva framsteg. Kanhända kan andan i denna dramatiska och svunna tid enbart fångas av en skapande författares mustiga fantasi ●

Översättning Carl-Éric Johansson

BOKANMÄLNINGAR

Ansvärga:
Lars André
Marianne Fors
Fridhemsgatan 46 B
852 42 SUNDSVALL
Tel. 060-11 70 24

Ill: Kaj Stuart-Beck

Ronny Ambjörnsson. SOCIALISMENS IDÉHISTORIA. En inledning. 239 s. Gidlunds 1984. Pris: ca 125:-

ISBN 91-7021-485-9

Den kristna tron är en av socialismens viktigaste källor. Det hävdar Ronny Ambjörnsson i *Socialismens idéhistoria*. Det är en bok värd att uppmärksamma. Den är hållen i en ton som var vanlig i föreläsningssamfundet på den tiden kulturhistoria kunde höra till dagens debattämnen.

Boken frilägger socialismens rötter i åtta beskrivande kapitel, vart och ett avslutat med goda lästips. I ett slutkapitel samlas sedan trädarna som löpt än upp än ned i historiens väv. Viktigare än någonsin är idag att lyfta fram just den tradition inom socialdemokratins som hävdar en jämlikhet byggd på pluralism och alternativ. Kunskap om socialismens idéhistoria är, understyrker Ambjörnsson, en förutsättning här för.

Ett synnerligen omfattande stoff har här gjorts hanterligt och tillgängligt för många. Köp, låna, läs!

Siwe Raadik

Lars Åke Augustsson. FJÄRRFÖRBIND-
DELSER. 131 s. Askelin & Häggglund 1985.
Pris: ca 90:-

ISBN 91-764-080-8
Rolf och Annika, ett fränksilt par i 35-
årsåldern, befinner sig på var sin resa i Öst-
europa.

Annika, med ett gammalt vänsterengage-
ment i sitt andliga bagage, har aldrig slutat
tro och tror nu på freden. En fredsorgani-
sation ger henne uppdraget att resa som
»fredsduva» genom Östeuropa. Rolf, som
inte tror på något längre, reser samtidigt till
Östberlin för att söka efter sin bror, som
försvunnit där.

Läsaren får växelvis följa Rolfs och An-
nikas upplevelser och möten med männi-
skor, ofta desillusionerade, förtvivlade och
maktlösa. Ett centralt tema är konfronta-
tionen mellan ideal och verklighet, mellan
ord och handling.

Fjärrförbindelser är en angelägen bok,
skriven på klar och medryckande prosa.
Det positiva helhetsintrycket störs av att
Annika inte är helt trovärdigt skildrad. På
mig gör hon ett schablonmässigt intryck.

Kurt Hedberg

GÅSPENNAN 1985. Novellantologi med
bidrag av: Bengt Anderberg, Berndt An-
dersson, Lars Ardelius, Anna-Greta Back-
man, Ingemar Björkstén, Margot Brink,
Stewe Claeson, Cecilia Dennik, Margareta
Ekarv, Sara Falk, Håkan Hammarlund,
Lars Tylle Herlin, Åsa Jonsson, Sandro
Key-Åberg, Iréne Larsson, Torgny Lind-
gren, Göran Norström, Per-Olof Sundman,
Olle Söderlund, Jacques Werup. 277 s.
Brombergs 1985. Pris: ca 130:-

ISBN 91-7608-267-9

För tredje året i rad utkommer novellantol-
login *Gåspennan*. Av 711 tävlingsbidrag
publiceras 10 debutanter tillsammans med
10 etablerade författare.

Boken ger en bra tidsbild vad gäller sö-
kande efter sviken och ouppnåelig, oeröv-
rad kärlek. Här märks en utelämnad gläd-
je, som i Margot Brinks novell *Brevväxling*
bokstavligen kan läsas mellan raderna.

I Lars Ardelius' novell *Ramona* finns en
längtan efter en kärleksdryck att dricka sig
otörstig av. Den får oss att hoppas :»»»
att det man verkligen vill — av hela sitt hjärta
— slutligen segrar.» I Olle Söderlunds *Kär-
leksrevolutionen eller Riksdagsmännens resa*,
finns ännu en programförklaring: :»»»
»»»
kärlek kan du få av mig men det mesta
måste komma inifrån dig själv. Så är det,
det är hela hemligheten.»

Av bokens 20 noveller är det få, som
lämnar dig oberörd.

Bror Kajsauntti

Sven O Bergkvist. MUHAMMED AN-
DERSSON. 206 s. Tiden 1985. Pris: ca 120:-
ISBN 91-550-3063-7
Kalle Kanon, Masen Klämtare, Myggan
Kvadrat, det är några av Stockholms utelig-
gare i Sven O Bergkvists roman.

En sommar får de en ny ledare. Den 13-
åriga narkomanen Muhammed Andersson
drar som en stormvind in bland gubbarna.
Fixar och ordnar.

Som en berättelse rakt upp och ned om
utelliggarnas tillvaro fungerar romanen.
Men den saknar spänningar. Ty någon
verklig motsättning mellan Muhammed
och utegubbarna finns inte. I grunden lever
de på samma sätt, de är tärande.

Om Sven O Bergkvist velat ha en verkligt
bra roman hade han tillfört något mer.
Kanske några socialarbetare. Det kunde va-
rit fruktbart att ställa upp deras sätt att
jobba och deras tafatta försök att få fason
på gubbarna. Nu finns de bara med i peri-
ferin.

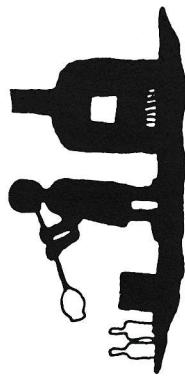
Nils Funcke

Staffan Bergsten. OMVÄGEN HEM. 283
s. Bonniers 1985. Pris: ca 128:-

ISBN 91-0-046424-4
Ingredienserna i den här släktromanen från
1900-talet är inte att klaga på. Här finns
hat, kärlek, religiös tro, otrohet, alkoholi-
sm, egoism och självuppooffring.

Boken som skildrar Hanna — en av fa-
miljen Werles döttrar — från tonårsåldern
och till hennes död, är både välkompon-
erad och intressant och skulle mycket väl
kunna bli minnesvärd. Under förutsätt-
ning alltså att språkbehandlingen varit en
annan. I sin nuvarande form är texten all-
deles för traditionell, för att inte säga gam-
malmodig. En rejäl åstramning där, och
helhetsintrycket skulle blivit ett annat. Det
är bara så.

Birger Andersson

Örjan Berner. SOVJET & NORDEN. Sam-
arbete, säkerhet och konflikter under fem-
tio år. 152 s. Bonnier Fakta 1985. Pris: ca
115:-

ISBN 91-34-50562-8

Örjan Berners redogörelse är torr, men det
är ändå en värdefull historielektion. Det är
den första sammanställningen av utveck-
lingen alltifrån andra världskrigets diplo-
mati över diskussionen om ett nordiskt för-
svarsförbund, Catalina-affär och not-kris
fram till dagens ubåtskränkningar och ut-
spel om kärnvapenfria zoner. Om ubåts-
kränkningarna säger Berner att militära
skäl spelat en avgörande roll. Jag tycker
han glömmat gränstvisten i Östersjön när
han hävdar att argumenten för att det är
fråga om politiska påtryckningar inte över-
tygar. Man noterar att han helt avfärdar al-
la resonemang om att den sovjetiska militä-
ren skulle handlat på eget bevåg.

Berner visar att Sovjets politik att försö-
ka få Sverige och de andra nordiska länder-
na att inta mer »gynnsamma positioner»
varken är ny eller överraskande.

Lasse Linusson

Stefan Bohman. ARBETARKULTUR OCH KULTIVERADE ARBETARE. En studie av arbetarrörelsens musik. 227 s. Nordiska museet 1985. Pris: ca 150:-

ISBN 91-7108-2395
Arbetarkultur och kultiverade arbetare är en doktorsavhandling som undersöker arbetarrörelsens sånger — i ABF, facken, köper och visböcker — och kultursynen i par-tiprogram, musikbevakning och debatt från 1800-talets slut och framåt.

Den inte helt epokgörande slutsatsen blir att tar man över uttrycksformer, får man lätt den förhärskande ideologin på köpet. Inte konstigare det, än att man gärna bör-jar problematisera, objektivisera och krångla till det i en doktorsavhandling.

Men, att bli påmind om att föraktet för folk som arbetare och sådana, som ska hö-jas, kultiveras och ledas, har gamla anor in-om arbetarrörelsen precis som kulturförak-tet och oförmågan att begagna sig av ett nödvändigt vapen, skadar ju inte.

Marie-Louise Persson

Kazimierz Brandys. MÅNADERNA — Dagbok från Warszawa. Övers. Mira Tee-man. 259 s. Norstedts 1985. Pris: ca 110:-

ISBN 91-1-841551-2
 För den som fascinerats av kultur, historia och politik är Brandys en guldgruva. Det visade han med sin förra bok på svenska *I Polen, dvs ingenstans...* och det gör han med dessa dagboksanteckningar från 1978-79.

Fiktionen i den förra boken var tunn. I *Månaderna* är den obefintlig. Detta över-ensstämmer med Brandys' behov att på omedelbart sätt diskutera problem som en engagerad intellektuell ständigt brottas med.

Självklart ger boken kunskap om Polen, men det handlar inte bara om Polen. Frå-gorna som behandlas är europeiska. Det gäller frihet, nationell identitet, folkets an-svar för sina »makthavare» lika väl som lit-terära och konstnärliga spörsmål.

Båda böckerna rekommenderas.

Lennart Ilke

Ernst Brunner. TILL FOTS GENOM SOLSYSTEMEN. En studie i Edith Sö-dergrans expressionism. 376 s. Bonniers 1985. Pris: ca 143:-

ISBN 91-0-046428-7
 Efter en rad intressanta romaner och dikt-samlingar har nu Ernst Brunner också be-gått sitt akademiska mandatsprov genom doktorsavhandlingen om Edith Södergrans expressionistiska diktning. Det har blivit en engagerande framställning med för mitt personliga vidkommande många överras-kande och nya infallsvinklar.

Brunner utgår i hög grad från tidigare Södergran-forskning men fördjupar bilden och korrigerar på betydelsefulla punkter ti-digare slentrianmässiga antaganden om in-flytanden och inspirationskällor. Samtidigt breddar han perspektivet högst väsentligt här mot den samtida litterära miljön. Stei-ners, Nietzsches och Schopenhauers nyc-kelroller kartläggs genom omsorgsfulla diktanalyser.

Det är en omfattande lärdom som sam-lats i denna bok som kulminerar i ett antal djupborrande analyser av kända Söder-gran-poem.

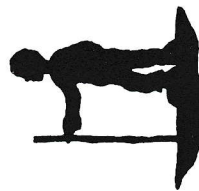
Boken torde ha möjlighet att nå långt utöver den krets som normalt intresserar sig för verk av detta slag.

Kent Begler

Anthony Burgess. HEMINGWAY. Övers. Astrid Lundgren. Ill. 127 s. Brombergs 1984. Pris: ca 115:-

ISBN 91-1-853052-4
 Burgess har skrivit en lättillgänglig och kort biografi om Hemingway. För den nyintres-serade och okunnige i ämnet är det en lämplig introduktion. Här berörs alla med Hemingway förknippade »problem»: sti-len, politiken, författarjaget och hjältarna i romanerna. De ymniga fotoillustrationerna ger en alldeles speciell närhet till författaren och de händelser som skildras och läsaren får den där intima känslan som man får hos frisören när man läser *Hänt i veckan*.

Carl-Erik Johansson

Paul Celan. DIKTER. Urval, övers., inl. och kommentarer Lars-Inge Nilsson. 162 s. Ellerströms 1985. Pris: ca 76:-

ISBN 91-86488-06-6
 Celan skriver en strikt, sovrad poesi från vilken all utsmyckning försvunnit. Kon-centrationen är enorm; stundtals nalkas dikterna begriplighetens gräns. Dikterna omspanner tjugofem års produktion.

Den judiska traditionen och det judiska folkets historia hör i varje fall till vad som låter sig skönjas genom de språkliga rastren i denna täta, fordringsfulla poesi. Urvalet är kronologiskt; i de senare samlingarna framträder en språkkritisk intention, en reflektion över poesin som uttrycksform. Här finns också en anti-estetisk strävan, en motvilja mot all metaforisk grannlåt. Den-na stränghetens estetik i förenning med den speciella erfarenhetsbakgrunden gör natu-rligtvis de enskilda dikterna svårsmälta; de tillhandahåller å andra sidan en andlig nä-ring som får det mesta av vår egen nutids-poesi att framstå som svåltkurer.

Det lilla förlaget Ellerströms har all he-der av denna kulturgärning.

Kent Begler

Vilhelm Ekelund. DEN ENSAMMES STÄMMINGAR. Artiklar och dikter 1898-1910. 165 s. Ellerströms 1984. Pris: ca 76:-

ISBN 91-86488-04-X

Dessa Ekelunds artiklar och dikter är tidigare aldrig tryckta i bokform. Jonas Ellerström ringar in dem i en efterskrift, där han något redet ut Ekelunds förhållande till texter. Han skrev mycket tidsbundet i meningen snabba reaktioner på konkreta situationer. Mycket handlar givetvis om lyrik, konst, estetik och antikt ideal sådant det lanserades av Stefan George och andra. Ekelund skriver förstås bättre än vanliga sköndar om slikt, men friskare är reseintycken från Skåne och Stockholm. Det rör sig om den vanliga skalliga poetiska ensamheten mestadels, får ses som Ellerström vill: komplement till Ekelunds aförismen och intensiva lyrik och essästik. Det bränner till i enskilda diktanalyser, annars fladdrar det svagt och platoniskt.

Trygve Lundh

Per Olov Enquist. NEDSTÖRTAD ÄNGEL. En kärleksroman. 144 s. Norstedts 1985. Pris: ca 108:-

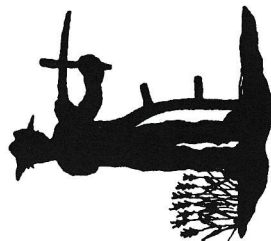
ISBN 91-1-851302-6
»Ett virtuostycke», »en egenartad och mäterligt genomförd roman», »en konstnärlig revansch», »en till omfånget liten men till innehåll starkt förtätd text». Så har kritikerna — alltifrån LO-tidningen till Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet — lovprisat Enquists senaste opus.

Nedstörtad ängel är följaktligen en roman i tiden eller, för att citera Magnus Ringgren i Aftonbladet, en roman som visar »att det är fullt möjligt att återknyta där svensk prosa en gång på 60-talet övergav modernismen för att gå in i en lugnare och tryggare realistisk lunk».

Enquist är en tredmedveten författare som känner konjunkturerna, Nedstörtad ängel en roman i intimsfären full av pretentiöst djupsinne och spektakulärt effektsökeri. Om kärleken säger Enquist intet, om sina egna skaparvänder däremot en hel del.

En tom roman som konstnärligt står pekoralet nära.

Margareta Zetterström

ERIKSKRÖNIKAN. Red., inl. och komm.: Sven-Bertil Jansson. 247 s. Tiden 1985. Pris: ca 125:-

ISBN 91-550-2598-6

Erikskrönikan berättar i dramatisk form på drygt 4 000 knittelverser om de händelserna åren runt 1300, med Nyköpings gästgärd som höjdpunkt. Den hör till de historiska källor som det hänvisas till i allehanda verk, men som få stiftat bekantskap med själva. Den är också Sveriges äldsta större litterära verk, en hövisk riddarroman som förhållar samhällets nya härsarklass. Tidigare har den funnits i en svårillgänglig vetenskaplig utgåva och i kortare antologier. Därför är det mycket välkommet när Sven-Bertil Jansson introducerar den för en bredare läsekrets. Han återger troget originalet med endast en mild redigering (konsekvent stavning, skilletecken och mellanrubriker insatta). Tillsammans med hans kunniga inledning, ordförklaringarna och kommentaren, som underlättar läsningen betydligt, har det blivit en utmärkt volym, som självklart förtjänar stor spridning.

Mats Miljand

Arne Garborg. DEN FÖRLORADE FADERN. Övers. och efterord Lars Andersson. 113 s. Atlantis 1985. Pris: ca 86:-

ISBN 91-7486-376-2

Efter många år i Amerika kommer Gunnar Høve åter till hembygden. Hans märklige broder har förlorat hemmanet och betraktas som halvt fnoskig, och där, i hembygden, söker nu Høve efter sin förlorade himmelske Fader, efter de värden man i den kristna tron sätter högt: tröst och förlåtelse. Genom brodern finner han det han förlorat och hans vända får ett slut.

Denna egenartade bok omfattar 64 sidor, sidor av gammaltestamentlig rannsakan och oro, en nästan obruten dialog med Gud och brodern.

Denna skrift bör öppna några sinnen för Garborg, och Lars Anderssons omfångsrika efterord bör upplysa några om den författare som, liksom Strindberg, »gick vidare ut och förbi både 80-tal och 90-tal och fann sig en ståndpunkt som kommer dagens frågor långt närmre inpå livet...»

Jan-Olov Nyström

Elisabet Haglund, Iván Grünewald. SIGRID HJERTEN. 134 s. Bildförlaget Öppna Ögon 1985. Pris: ca 220:-

ISBN 91-85906-328

Elisabet Haglund ger en nyanserad bild av Matisse-eleven Sigrid Hjertens, gift med framgångsrike målaren Isaac Grünewald, liv och konstnärsskap.

Sonen Iván Grünewald välformulerar egna minnen av modern.

Haglund bevisar skickligt att Sigrid Hjerten, som arbetade i Matisse's manér, hade ett självständigt bildspråk, där hon med sin stora färgbegåvning skildrade psykologiska skeenden samtidigt som hon dekorerade bilden. Matisse däremot löste endast eleganta färgproblemen och lämnade livssituationen utanför.

Haglund har lyckats förmedla färgupplevelsen inför Sigrid Hjertens tavlor. Hon visar hur det lyser om de klara intensiva färgerna. Hon beskriver ingående kontrasten mellan det varma och kalla i nästan varje liten färglick på duken. Detta gör bokens fina färgbilder rika och levande, vilket är viktigt, då ju bilden har stor betydelse för läsaren av konstböcker.

Gunborg Andrée

Jacob Holdt. AMERICAN PICTURES. Amerikanska bilder. 296 s. Liber 1985. Pris: ca 200:-

ISBN 91-38-90486-1
Den danske journalisten, vagabonden, prästsonen Holdt beskriver i ord och bild »det andra Amerika». Även om man är beredd på det värsta, blir man djupt chockad av Holdts engagerade och inträngande bildmaterial. Paralleller mellan amerikanska södern och Sydafrika är ibland alltför träffande. Holdt har inte bara betraktat sina motiv, utan han har levt med dem, ibland längre perioder, under sin vagabond-odysse genom USA. Kameran har varit en Canon Dial, så det har blivit många bilder av snapshot karaktär, men med hög teknisk kvalitet. Texten är ett fylligt och mycket klagörande komplement. Utgångspunkten för boken är en diabolshow som Holdt ständigt turnerar med. Om den kommer till din stad, se den!

Björn Wallgren

Ivan Illich. GENUS. Bidrag till en historisk kritik av jämlikheten. Övers. Richard Matz. 186 s. Liber 1985. Pris: ca 98:-

ISBN 91-38-90475-6
Varför hjälper varken utbildning, lagstiftning eller statligt organiserade horder av ideologipredikanter? Kvinnan när bara 60% av mannens livsinkomst och fördelningen har varit konstant i ett sekel! Illich tolkar denna ekonomiska underordning i ljuset av att förindustriella gemensamma produktionsformer, där könen var ömsesidigt beroende, försvunnit. Upplösningen har skett gradvis under lång tid i takt med marknadshushållningens utbredning.

Analysen är bitvis mycket intressant och tankestimulerande. Framställningen kompletteras med en notapparatur av samma omfattning som huvudtexten där allehanda utvecklingar och sidospår diskuteras. Särskilt roliga är de semantiska avsnitten, där författaren går igenom ordens historiska betydelseförändring. Läs inte boken om du bevakar dina fördomar!

Dennis Zackrisson

Folke Isaksson. FRÅN MÖRKER TILL LJUS. En diktsvit till altarskapet i Nederleå kyrka. Efterskrift Kjell Lundholm. Ill. färgfoto Bertil Nyström. 64 s. Norrbottens museum 1985. Pris: ca 45:-

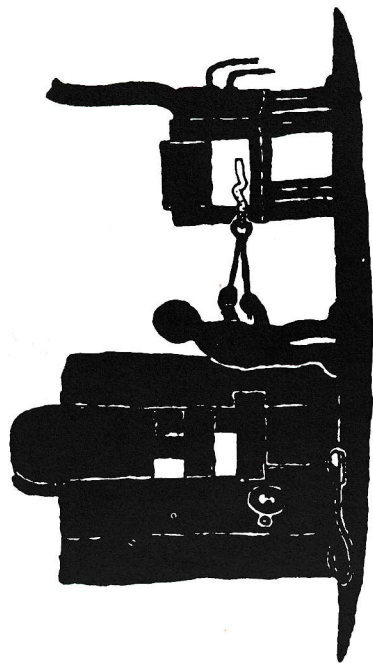
ISBN 91-85336-40-8
Här har Folke Isaksson återvänt till sin barndoms kyrka, den stora medeltidskyrkan i Luleå Gamla Stad med sina Pictor-målningar och sitt stora, snidade altarskap. I ett förord berättar han om vilken betydelse kyrkan haft för honom som ett rum för tankar, fantasier, ingivelser.

Med sitt mycket vackra språk skildrar han så i tjugo dikter skapets skapande i verkstaden i Flandern, den långa resan mot norr och hur skapets gyllene prakt kunde upplevas av församlingsmedlemmarna. Men det är också dikter om ljusets kamp mot mörkret, om maktens förgänglighet, om hoppet om en ny morgon.

Diktarna följs mycket nära av Bertil Nyströms färgbilder, vilka är tolkningar snarare än direkta avbildningar av altartavlan.

Tillsammans bildar ord och bild en vacker, ljus och hoppfull enhet.

Catrin Rönmark

ISLAM. Religion, kultur, samhälle. Under redaktion av Annika Richert, Suzanne Unge och Ulla Wagner. Med bidrag av bla Jan Bergman, Sven Cederroth, Faruk Celib, Jan Hjärpe, Gunnar Jarring, Per Sörbom. Ill. 217 s. Gidlunds/Statens Historiska Museum 1985. Pris: ca 160:-

ISBN 91-7844-022-X
Katalogen till den breda museisatsningen på Islam i Stockholm sommaren 1985 ger ett otal infallsvinklar till den islamska religionen.

Där behandlas i översiktliga och starkt koncentrerade artiklar såväl religionens privata implikationer som dess direkta förmåga att helt genomsyra varje del av det offentliga livet från lagstiftning, litteratur, arkitektur och vetenskap till utrikespolitik och krig. Ibland kunde man önska att varje avsnitt hade fått växa till en hel bok.

Urvalet av arabiska termer och namn i sak- och namnregistret öppnar boken och leder direkt vidare via de utförliga litteraturhänvisningarna.

Lars Andrée

Dan Jonasson. KÄLLARBARN. 382 s. LT 1985. Pris: ca 165:-

ISBN 91-36-02267-5

Här rämnar miljonprogrammets Potemkin-kulisser och ur smutsgrå betongfack framträder människorna; brutalt uppslitna från sina rötter och famlande efter ny livsidentitet. Offer för den s-märka utveckling som garanterar tvårumsochkök för våra kroppar men ödelägger våra liv.

Källarbarn är skrivnen med övertygande klasskänsla och säkerhet i person- och miljöskildring. Det är en stark berättelse om några förortsskolors 60- och 70-tal. Från barnaårens vilda lekar genom tonårens uppbrott in i tidig vuxenvärld.

Dan Jonasson lyckas gestalta reformismens haveri vilket förlätar några valhänta försök till idédiskussion i bokens inledning. Med sin debutroman har han skrivit in sig i den folkligt realistiska författartraditionen. Inte dåligt!

Dennis Zackrisson

Gunnar Kieri, Ivar Sundström. **FÖRSTA ARBESKOMPANIET STORSIEN**. 170 s. Arbetarkultur 1985. Pris: ca 79:-

ISBN 91-7014-1908
Första Arbetskompaniet Storsien utkom i sitt ursprungliga skick 1972. Nyutgåvan kommer i en tid, när förut hemliga arkiv öppnats för forskarna.

Boken handlar om en del av vår mörklagda historia. Kommuner och radikala arbetare klassas som landsförrädare och säkerhetsrisker och placeras i speciella arbetsläger med regeringens godkännande, något som författarna uttrycker med orden »...det ur demokratisk synvinkel allvarligaste övergreppet mot en hel kategori svenska medborgare i modern tid.»

Boken ger även en översikt av norrbottenskommunismens historia. I nyutgåvan har Gunnar Kieri i viss mån omarbetat sina berättelser om de enskilda människornas upplevelser, samt skrivit ett nytt kapitel om de hemmavarande kvinnornas situation.

Bror Kajsajuntti

Staffan Glassel

Bo Lindblom. **AMATÖRERNA**. En roman om Mexico. 328 s. Författarförlaget 1985. Pris: ca 130:-

ISBN 91-7054-478-6
Mexico är ett aktuellt område jordbävningssäret 1985. Massmedia har satt strålkastarna på landet med det institutionaliserade »revolutionära» statsbärande partiet, där korruptionen frodas bakom den förment demokratiska fasaden. Människor försvinner, minoritetsfolk förtrycks och huvudstaden sjunker bokstavligt i gytja och ruiner.

Lindblom har gjort ett försök att skildra denna värld i form av en »dokumentär» roman. Ett antal personer, svenska och mexicaner, berättar i jagform runt några thrillerartade händelser hösten 1981. Olika vittnesmål ställs mot varandra och tanken är att läsaren själv skall lägga pussel.

Men, det fungerar inte. Romanen får aldrig något liv utan det hela blir ett antal tråga löskyckta textsnittar att kämpa sig igenom. Ett misslyckat experiment.

Staffan Glassel

Gunnar Ohrlander. **KATTEN SPELAR SILVERFLÖJT**. 286 s. Norstedts 1985. Pris: ca 138:-

ISBN 91-1-841632-2
Denna Ohrlanders romandebut är en mörk, mycket mörk och stundom grym skildring av mannen som kallats vår förste poet — Lars Wivallius, men ändå mer en beskrivning av denne unge mans omvärld, av trettioåriga kriget och taskoskonster mitt i makternas strider. Språket bär vittne om Ohrlanders ruin och hans drastiska humor, men tro för den skull inte att detta är en lustig bok. Nej, det är en bok om fasa och flykt, om trixandets och lekens omöjlighet mellan sköldarna, kanske något litet om barnhårthetens mildring och poesins sprängkraft.

Om här ska kritiserats, så må det bli att raljanteriet ibland får något paniskt över sig, precis som Wivallius' flykt mellan Europas krigshärjade städer under 1600-talet. Trots detta håller dock romanen samman och är väl värd lovord.

Jan-Olov Nyström

Åke Olsson. **MAKTENS KRÖNIKORER**. Om underklass och överklass i nyhetsrapporteringen. 160 s. Författarförlaget 1984. Pris: ca 90:-

ISBN 91-7054-461-1
För tre fjortondagsperioder 1932, 1957 och 1982 har författaren undersökt vilka som kommer till tals i DN och Dagbladet. Nya Samhället. Överklassen dominerar. 47 procent av de namngivna i DN 1982 var politiker, byråkrater eller näringslivsrepresentanter; 3 procent arbetare eller lägre tjänstemän. Metoden är trubbig, höjderna räknas också när de angrips. Man kan också invända att resultatet svarar mot maktförhållandena i samhället. Men tabellerna är ändå talande nog.

Större delen av boken är en samling polemiska inlägg, löst knutna till författarens statistik. Här dras viktiga missförhållanden fram. Somligt är livligt diskuterat, som mutresor, utspelsjournalistik och hur journalister blir informatörer. Annat är han ganska ensam om att diskutera offentligt: Varför framträder underklassen så ofta anonymt i medierna? Varför får bara »experter» uttala sig om övergripande frågor?

Lasse Linusson

George Orwell. **HYLLNING TILL KATALONIEN**. Övers. Ingemar Johansson. 229 s. Atlantis 1984. Pris: ca 120:-

ISBN 91-7486-370-3

I sitt reportage från inbördeskrigets Spanien skriver Orwell: »se upp med min partiskhet, mina faktiska misstag och den förvrängning som oundvikligen följer av att jag enbart upplevt händelsernas ena sida.» Denna sida var de speciella förhållanden som räddade i Katalonien till följd av det anarkistiska upproret. Orwell anslöt sig till en av POUM understödd milis. POUM anklagades av republiken och kommunisterna för femtekrigskriget på aragonska fronten försiggår i en förtärande vinter med dålig utrustning. Efter sex månader är Orwell tillbaka i Barcelona, där de politiska spänningarna mellan fascisismens fiender leder till militärt våld och enligt Orwell till att den sociala revolutionen krossas. Sanningen om händelserna kommer framgent att växla och Orwells reportage är nödvändigt för förståelsen av ett av vår tids mest förödande krig.

Carl-Erik Johansson

Eugène Pottier. POPO DEN GAMLE POETEN. Visor och dikter av Eugene Pottier. Urval, övers. och inl. Kristian Romare. Ill. 86 s. Interculture 1984. Pris: ca 64:-

ISBN 91-86608-02-9
Kristian Romare skriver i sin fina inledning om Eugène Pottier:

»Det är inte alls en paradox att Internationalen skrivits av en konstnärsbohem. Paradoxen är tvärtom att en gammal reaktionär kliché om konstnärens isolering i samhället har kunnat få sådan genomslagskraft, fastän verkligheten är full av dementier.»

Och:

»Pottiers författarvän Jules Vallès skrev en hel romansvit för att gendriva den.» Pottier var textilkonstnär i Paris och diktade som 14-årig lärling sin första frihetsvisa medan Louvren stormades 1830.

1871 valdes han in i Pariskommunens ledning. Han dömdes till döden, men kunde efter några år i exil återvända till Paris och dikta vidare.

Också 1884 skrev han om Upprorsmakaren:

Emot dig ett djuriskt elände.

Emot dig trældom utan ände.

I revolt står du upp
med gevär i hand.

Marianne Fors

Thomas Pynchon. STEG FÖR STEG. Tidiga berättelser. Övers. Einar Heckscher. 186 s. Bonniers Panache-serie 1985. (Red. Otto Mannheimer). Pris: ca 108:-

ISBN 91-0-046479-1
Originalutgåvans titel var mer upplysande: *Slow Learner* — *Early stories*. »Min första reaktion när jag läste om dessa berättelser var *O Herre Gud*, åtföljt av

fysiska symptom vi inte ska uppehålla oss vid här», skriver författaren i sin långa sympatiska inledning till samlingen. Den utgör bokens största behållning samtidigt som den ger utgåvan dess enda egentliga bevekelsegrund. Pynchon är sin egen bäste kritiker och delger dessutom varje Riddare av den sorgliga skepnaden sina insikter i konsten att misslyckas med en berättelse. Det är både lärorikt och uppmuntrande. Vad de fem noveller handlade om har jag däremot redan glömt, men säkert var det något enklare än vad baksidestexten (Mannheimer?) famlar efter.

Mats Miljand

Johan Pålstig. MYTEN OM LAPP-LAND. Essayer. Årsbok för kulturtidskriften Thules prenumeranter 1984. 123 s. Första utgåva 1963. Två förläggares bokförlag 1984. Pris: ca 67:-

ISBN 91-85920-17-7
Denna bok ska ge en sammanfattning av Lapplands historia och av litteraturen i ämnet, »från Tacitus till Manker».

Boken består av en samling fristående essayer som ofta upprepar varandra. Språket är ganska snårigt och ordrikt och gör inte boken mer lättillgänglig.

Bitvis är det intressanta fakta som presenteras om lapparnas liv (Pålstig använder genomgående beteckningen lappar) och kolonisationen av Lappland. Alltför ofta blandas det upp med tvärsäkra påståenden om tex lapparnas konservatism eller om hedendomens styggelse i Norden.

Boken känns ofta gammal och otidsenlig och det är svårt att se några starka skäl för den här nyttigåvan.

Catrin Rönmark

Matts Rying. GREKISKA SAMTAL. Intervjuer med grekiska diktare. 202 s. Fripress 1985. Pris: ca 88:-

ISBN 91-855590-91-6
Rying har förmågan att utvinna lite mer av sina samtal än de intervjuade kanske ibland avsett. Bara sättet att redigera samtalen med Greklands två största poeter sätter läsaren i rörelse. Jannis Ritsos under rubriken *Dikten som väpen* följd av Odysseas Elytis, nobelpristagaren, under devisen *Poesin är en livs-åskådning*. Ändå är Rying varsam, läsaren skall dra slutsatserna. Han ställer försiktiga men tydliga frågor och låter diktarna själva utveckla, förtydliga. Rying reser i det grekiska landskapet, samtalat med ett dussintal poeter, sinsemellan ganska olika, men med ett glädjefyllt och självklart förhållande till sin konst, som ter sig främmande i den svenska krampdikningen. Det är extas, politik, fantasi och realism i en härlig blandning. Alla samtal rymmer korn och kärnor.

Trygve Lundh

Dag Solstad. GYMNASIELÄRARE PEDERSENS REDOGÖRELSE FÖR DEN STORA POLITISKA VÄCKELSEN SOM HAR HEMSÖKT VART LAND. Övers. Hans O Sjöström. 241 s. Norstedts 1985. Pris: ca 130:-

ISBN 91-1-831532-1
Det är länge sedan det legendariska året 1968, som startade en våg av politisk aktivitet. Det börjar bli dags för tillbakablickar och analyser.

Solstad har åter visat att han är en av de viktigaste författarna idag. Pedersen berättar om sitt liv med AKP(ml) (Norges SKP) i en lång monolog, ett slagkraftigt litterärt grepp. Han kommer som nyutbildad lärare till den lilla stationen Larvik en augustidag 1968, väcks politiskt och blir aktiv inom partiet. Det är en fascinerande men också plågsamt

stark berättelse. Solstad visar genom bokens huvudpersoner på olika vägar »efteråt»; en går till socialdemokratin, andra avpolitiserar, en tar sitt liv medan Pedersen, »Larviks Pol Pot», hävdar att de tio åren varit meningsfyllda och hoppas att framtiden också blir det.

Solstad har inlett en diskussion.

Staffan Glassel

STRINDBERGIANA. Första samlingen utgiven av Strindbergssällskapet under redaktion av Anita Persson och Karl-Åke Kärnell. Med bidrag av Jan Myrdal, Hans Lindström, Margareta Brundin, Monika Carlheim-Gyllensköld, Sven Rinman, Vivi Edström, Alice Rasmussen, Göran Söderström, Gao Ziying, Andrzej Nils Ugglä. 167 s. Atlantis 1985. Pris: ca 108:-

ISBN 91-7486-382-7

Uppsatserna i *Strindbergiana* visar på mångfalden, bredden och aktualiteten i den nuvarande Strindbergsforskningen. Till synes är allt om Strindberg intressant.

Myrdal formulerar i den inledande essän *På tal om Giffas* ett hårt angrepp mot Strindberg. Myrdal skriver att Strindberg genom olika utspel hade:

»...så marginaliserat sig att hans ställning hösten 1884 egentligen var så svag att blott den dåtida överhetens lite punchpatriotiskt oskräpta oskicklighet i handlaget kan förklara hur Oscar II och Vult von Styern kunde misslyckas.»

Jag tror att de frågeställningar som Myrdals text cirkulerar kring är centrala för förståelsen av Strindbergs storhet som diktare. Myrdal nämner det inte, men också Branting ville ha tryckfrihetsätal.

Samtidigt som Strindberg frikändes segtrade hans motståndare politiskt. Därigenom kunde Strindberg stå fri som författare under hela 80-talet.

Lars André

Göran Tunström. INDIEN — EN VIN-
TERRESA. III. teckningar i svartvitt Lena
Cronqvist. 263 s. Författarförlaget 1984.
Pris: ca 125:-

ISBN 91-7054-458-1

Frågan är om det finns något bättre sätt att
delge intryck från andra länder än det Gö-
ran Tunström tillämpar i sin bok. Det allt-
så, att ge associationerna fritt spelrum lika
fort som de tränger sig på inför upplevelser-
na. Bredden, djupet och behållningen blir
en helt annan.

Under förflyttningarna kors och tvärs i
det stora landet, granskar författaren för-
hållandena nerifrån markplanet. Tillsam-
mans med Lena Cronqvist och sonen Linus
lever han bland vanliga människor och dis-
kuterar med dem problem som korruption,
mutor, heliga kor, jordbruk och whisky-
konsumtion.

Resultatet, som det föreligger i boken —
imponerar stort. Man läser, lär, njuter,
skrattar och ibland nästan gråter...

Förstklassiga teckningar förstärker det
positiva.

Birger Andersson

Francois de Voltaire. FYRA RÄTTS-
SKANDALER. Affärerna Calas, Sirvén,
Lally och de la Barre. Sammanställning, ur-
val och övers. Olof Nordberg. 172 s.
Ordfront 1985. Pris: ca 84:-

ISBN 91-7324-237-3

Det är genom Voltaires stridsskrifter och
inte genom hans fulländade och idag sten-
döda diktverk i tidens anda som 1760-talet
blir oss samtida. Kampen mot fördomar
och intolerans blir konkret och riktar sig
mot klart avgränsade fiender när diktaren
ingriper i fyra rättsskandaler som blivit
klassiska på kuppen.

Just den här boken är spännande och
mycket värdefull att ha till hands. Utgiva-
ren sammanfattar fakta i de fyra rättsskan-
dalerna och publicerar här de aktstycken,
brev, inlagor och dylikt som har anknyt-
ning till de olika rättsfallen. De flesta doku-
menten utges här för första gången på sven-
ska.

Boken är i själva verket oundgänglig. Dess
frånvaro skall komma hyllorna att ropa i
varje församligt bibliotek, privat som
offentligt!

Siwe Raadik